

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет історії, політології і міжнародних відносин

Кафедра політичних інститутів та процесів

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Міжнаціональні конфлікти: причини виникнення та шляхи подолання»

Виконала: студентка 4 курсу,

ПНБ-42 групи

Спеціальності 052 Політологія.

Національна безпека

Яремин А. А.

Керівник: Матвієнків С. М.

Рецензент _____

(прізвище та ініціали)

Івано-Франківськ – 2024 р.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження міжнаціональних конфліктів	6
1.1. Сутність міжнаціональних конфліктів	6
1.2. Способи та механізми вирішення міжнаціональних конфліктів	13
Розділ 2. Міжнаціональні конфлікти та причини їх виникнення	21
2.1. Причини виникнення міжнаціональних конфліктів	21
2.2. Основні тенденції розвитку міжнаціональних конфліктів	31
Розділ 3. Шляхи подолання міжнаціональних конфліктів у сучасному світі	40
3.1. Передбачення та запобігання міжнаціональним конфліктам	40
3.2. Зарубіжний досвід подолання міжнаціональних конфліктів	48
3.3. Шляхи та моделі вирішення конфліктної ситуації 2014-2022 рр.	56
Висновки	67
Список використаних джерел	71

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогоднішня історія є багатоплановим процесом взаємного співіснування та спілкування численних етносів, що призводить до різних типів взаємовідносин між представниками різних народів – як співробітництва і взаємопідтримки, так і протиріч, суперництва та конфліктів. Який саме розвиток отримають ці взаємовідносини, залежить від багатьох умов як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Оскільки ці умови мають усталений, загальний та закономірний характер і викликають відповідні форми відносин між етносами, їх дослідження забезпечує можливість своєчасної діагностики та попередження деструктивних соціальних явищ, пов'язаних із розвитком міжетнічних протиріч та їх переростанням у міжетнічні конфлікти.

Сьогодні практично немає жодної країни, де б не існували проблеми міжетнічного (або, як частіше називають, – міжнаціонального) спілкування, яке може набувати форм протиріч та конфліктів, що пов'язано з закономірним розвитком етносів, оскільки етнос визначає свої особливості та самобутність через протиставлення себе іншим. Люди належать до етносів природним чином, і кожна людина сприймає дійсність у межах певної культури, мови, релігії, звичаїв, цінностей тощо. Інші культури та їх носії зазвичай сприймаються як «чужі», можливо, не обов'язково як погані чи ворожі, але все ж не як свої, не рідні, не повністю зрозумілі та близькі. Це ті аспекти етнічної приналежності людини, що вкорінені вже на рівні її підсвідомості, функціонують майже інстинктивно і саме через це можуть виявлятися спонтанно та некеровано з боку свідомості та розуму. Всім людям властиво вважати те, що відбувається у їхній культурі, природним і правильним, розглядати звичаї своєї групи як універсальні, вважати норми, ролі й цінності своєї спільноти безумовно правильними, вважати взаємодопомогу і кооперацію з членами своєї групи природними, діяти так, щоб члени своєї групи були у виграші, пишатися своєю групою як еталоном і відчувати неприязнь по

відношенню до зовнішніх груп. Ці властивості людей є усталеним підґрунтям етнічної консолідації і разом з тим – міжетнічних розбіжностей, протиріч, напруження, а за певних умов – конфліктів.

Міжнаціональні конфлікти призводять до етнічної напруженості, соціальних розколів, насильства та війн. Основні принципи та методи врегулювання міжнаціональних конфліктів сьогодні здебільшого залишаються такими ж, як і ті, що були визначені та закріплені в Статуті ООН у 1945 р., згідно з яким, сторони спору зобов'язані вирішувати його мирним шляхом (ст. 2, п. 3 Статуту ООН). У більш широкому розумінні будь-яке врегулювання неминуче залежить прямо чи опосередковано від згоди сторін.

Об'єкт дослідження – міжнаціональні конфлікти.

Предмет дослідження – ефективні моделі та новітні методи запобігання виникненню міжнаціональних конфліктів.

Мета дослідження – дослідити причини виникнення та шляхи подолання міжнаціональних конфліктів.

Завдання дослідження:

- висвітлити сутність міжнаціональних конфліктів;
- розглянути способи та механізми вирішення міжнаціональних конфліктів;
- дослідити причини виникнення міжнаціональних конфліктів;
- проаналізувати основні тенденції розвитку міжнаціональних конфліктів;
- розглянути передбачення та запобігання міжнаціональним конфліктам;
- охарактеризувати зарубіжний досвід подолання міжнаціональних конфліктів;
- дослідити шляхи та моделі вирішення конфліктної ситуації 2014-2022 рр.

Стан наукової розробки. Проблематику міжнаціональних конфліктів досліджували багато українських та іноземних науковців, чий праці присвячені різним аспектам державної етнополітики, зокрема В. Євтух, О. Картунов, О. Майборода, М. Панчук, О. Рафальський, Н. Федірко та інші. Наукові дослідження у сфері регулювання та забезпечення життєдіяльності національних меншин, включаючи міжнаціонально-правові аспекти захисту прав та свобод, здійснювали

О. Антонюк, Т. Запорожець, В. Мармазов, В. Мицик, А. Назаревич, Л. Рябошапко, С. Трохимчик та інші. Водночас, важливість аспектів застосування цифрових та інформаційних інструментів впливу на суспільство щодо розв'язання міжнаціональних конфліктів обґрунтовували О. Карпенко та С. Квітка, а інноваційним трендом стали напрацювання Л. Гаєвської та В. Степанова, які досліджували роль державної освітньої політики та регіональних особливостей розвитку публічного управління у запобіганні міжнаціональних конфліктів.

Методи дослідження. У процесі досягнення мети та вирішення завдань дисертаційної роботи використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження, які були спрямовані на отримання точних, об'єктивних та достовірних результатів. Зокрема: методи узагальнення, систематизації та класифікації застосовувалися для визначення теоретичних засад дослідження міжнаціональних конфліктів; методи семантики, порівняння та групування – для уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження; методи аналізу, узагальнення та аналогії – для дослідження причин виникнення міжнаціональних конфліктів та шляхів їх подолання у сучасному світі; методи абстрагування, узагальнення – для формулювання висновків та положень кваліфікаційного дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає у їхньому використанні в наукових та навчальних контекстах. Результати та матеріали кваліфікаційної роботи можуть слугувати основою для написання освітньо-кваліфікаційних та магістерських робіт, а також для розробки навчальних посібників і підручників. Крім того, ця робота може бути використана як допоміжний матеріал під час викладання різних курсів, таких як «Міжнародні відносини та світова політика», «Сучасні тенденції міжнародних відносин», «Зовнішня політика» та інших спеціалізованих курсів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 79 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок, з яких 69 сторінок – це основний текст, що супроводжується 3 рисунками

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Сутність міжнаціональних конфліктів

Невирішені міжнаціональні конфлікти загрожують стабільності та самому існуванню багатоетнічних держав. Етнічно різноманітні країни, стикаючись із загрозою виникнення міжнаціональних конфліктів, активно розвивають наукові дослідження, спрямовані на вивчення причин і витоків цієї проблеми з метою створення ефективної системи функціонування важелів та механізмів державної політики для запобігання та протидії їх розвитку.

Попри зростаючий інтерес з боку науковців, дослідження конфліктів довгий час залишалися фрагментарними. Початок активізації досліджень цієї тематики припадає на кінець XIX – початок XX ст., що призвело до розвитку їх наукової систематизації.

Згідно з дослідженням С. Котлового, у науковій літературі існує різноманіття визначень поняття «конфлікт», оскільки дане поняття використовується в різних контекстах, від міжнародних торгових суперечок до збройних конфліктів міжнародного та міжетнічного характеру, які виникають як між державами, так і всередині них. Концептуальні засади сучасної конфліктології були сформовані такими видатними дослідниками, як К. Боулдінг, Й. Галтунг, Р. Дарендорф, Л. Козер, Л. Крисберг та інші. Науковці розглядали конфлікти як універсальні, природні та неподоланні форми суспільного життя [25].

В. Джелалі зазначає, що першою спробою обґрунтувати зміст суспільного розвитку через призму конфліктності вважається судження Геракліта, який зазначав, що у світі все відбувається через ворожнечу, а єдиним панівним законом Космосу є війна. Крім того, зародження актуалізації наукових досліджень з конфліктологічної проблематики простежується з античних часів, коли

давньогрецькі філософи Платон і Арістотель обґрунтовували доцільність поневолення інших народів та створення держави за етнічним принципом [12, с. 11].

З латинської мови термін «конфлікт» перекладається як «зіткнення або бійка», що вказує на протистояння між однією або декількома сторонами, які домагаються несумісних чи конкуруючих засобів або цілей. Конфлікт може бути відкритим або прихованим, коли несумісності залишаються невираженими протягом певного часу у громадському житті [15].

В. Абрамов, Г. Ситник та В. Смолянук пропонують поділити поняття конфлікту на три складові: конфлікт інтересів, конфлікт мети та конфліктну поведінку. Конфлікт інтересів виникає, коли сторони мають різні цілі або інтереси з певного питання. У випадку, коли сторони мають несумісні цілі і здійснюють дії, спрямовані на завдання шкоди один одному, має місце конфліктна поведінка. Крім того, найбільш негативним видом конфліктної поведінки є спроба завдати фізичної шкоди іншій стороні [10, с. 18].

В науковому колі, як зазначає Г. Жекало, останнім часом виокремлено кілька ключових підходів до визначення терміну «конфлікт». За першим підходом, основою конфлікту є протилежність інтересів, цілей та прагнень особистості. Другий підхід тлумачить конфлікт як протиріччя, яке досягає свого піку інтенсивності та активності. У третьому підході конфлікт розглядається як тип структурного дисбалансу, який характеризується неможливістю збереження системи або суспільних відносин у неізмінному стані. Четвертий підхід, що лежить в основі конфлікту, пов'язаний з подвійною соціальною напругою. Конфлікт перетворюється на насильницький, за словами Г. Жекало, коли відсутні адекватні механізми діалогу та врегулювання розбіжностей; коли голоси протесту та серйозні скарги не можуть бути почуті та враховані; у умовах нестійкості, нерівності та страху. Підходи до запобігання та вирішення конфліктів націлені на вирішення проблем ненасильницькими методами [79].

Т. Браніцька зазначає, що конфлікт – це взаємовідносини між учасниками соціальної взаємодії, які характеризуються протистоянням через різні мотиви

(потреби, інтереси, цілі, ідеали, переконання) або судження (думки, погляди, оцінки та інше) [3].

Е. Кузьмін визначає конфлікт як крайнє загострення протиріч між сторонами, що виникає через їхні відмінності у суспільстві, а також реальні або уявні несумісності в інтересах, цілях і цінностях, що призводять до зіткнення та протистояння між відповідними системами [27].

За словами Н. Довгань, конфлікт означає зіткнення протилежних інтересів, цілей, поглядів та ідеологій між індивідуумами, соціальними групами та класами [13, с. 19].

Л. Козер розглядає конфлікт як процес, що виникає з суперечностей у цілях, відносинах та діяльності людей, і визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Такий процес проявляється в двох формах: внутрішніх психологічних конфліктів та відкритих конфліктних дій між сторонами на індивідуальному та груповому рівнях [53, с. 71].

За В. Образцовою, конфлікт – це боротьба за цінності, прагнення до певного статусу, влади та ресурсів. У такій боротьбі сторони мають різні цілі: одні намагаються нейтралізувати опонента, інші прагнуть завдати збитків або вилучити його з процесу [33].

Основні риси категорії «конфлікт», за словами С. Бобровник, включають наступне: конфлікт перешкоджає або ускладнює реалізацію інтересів учасників; він завжди включає дві сторони, які зазвичай виявляють асиметрію, з однією стороною, що домінує, та іншою, що підпорядковується; передумовою виникнення конфлікту є соціальне протиріччя, таке як порушення заборон, невиконання зобов'язань, зловживання правами, або відсутність взаємоповаги; в залежності від походження і змістовно-функціональних особливостей, конфлікт може сприяти стабілізації суспільства або призводити до його дестабілізації; конфлікт є процесом, який має як суб'єктивний, так і об'єктивний характер, де суб'єктивну складову складає поведінка учасників, а об'єктивну – соціальне протиріччя [2, с. 12-13].

Згідно тверджень Ю. Корнелюк, аналіз конфлікту – це систематизований процес дослідження для розуміння суті конфлікту, що фокусується на характеристиці конфлікту (його історії), учасниках та їх поглядах, структурних і безпосередніх причинах і динаміці взаємодії цих аспектів. Аналіз конфлікту включає в себе розгляд відкритого конфлікту (який є очевидним і має глибокі коріння), поверхневого конфлікту (видимого, але неглибокого або без коренів), а також латентного конфлікту (прихованого з можливістю виявлення). Важлива відмінність між аналізом конфлікту та аналізом контексту полягає у тому, що аналіз конфлікту завжди розглядає проблему у зв'язку з конфліктом, нестабільністю та миром [23, с. 77].

Термін «конфлікт», як зазначає О. Мигалець, використовується для позначення розбіжностей або аргументів проти певної думки чи ідеї. Основною характеристикою конфлікту є участь принаймні двох або більше сторін з протилежними цілями. Це означає, що кожна сторона прагне досягнути того ж самого, що й інша, або зберегти існуючий стан речей, якщо вимоги однієї сторони задовольняються [31].

Р. Вязова зазначає, що феномен міжнаціональних конфліктів є складним та багатогранним явищем, що має глибокі історичні корені і, зазвичай, виникає внаслідок різниць у етнічних, культурних та релігійних поглядах між різними національними групами. Такі конфлікти викликані внутрішніми факторами, зовнішнім втручанням або поєднанням обох, проте автор зауважує, що непорозуміння на етнічній основі є давнім явищем і є невід'ємною частиною людського суспільства. Адже, як зазначено в дослідженнях, де існує суспільство, там існують і конфлікти, оскільки ідеальна система, яка задовольнила б всі інтереси та погляди, не існує [6].

К. Гамкрелідзе розглядає міжнаціональний конфлікт як ситуацію з несумісними інтересами або цілями. Конфлікт набуває етнічного характеру, коли сторони, що беруть участь у суперечці, визначають себе або один одного за етнічними критеріями. За словами автора, міжнаціональний конфлікт виникає,

коли етнічні групи розвивають конфліктну поведінку і намагаються фізично зашкодити одна одній [9, с. 101].

О. Карпенко та К. Животова зазначають, що міжнаціональні конфлікти виникають внаслідок взаємодії різних факторів, таких як політичні, соціальні та економічні. Міжнаціональні конфлікти можуть бути керованими і вирішуваними на різних рівнях за допомогою різних механізмів. При належному регулюванні конфлікт, як зазначають автори, може мати навіть позитивні наслідки, оскільки його можна трансформувати так, щоб сторони прогресували, а не деградували в результаті конфлікту [19].

Міжнаціональний конфлікт, як зазначає С. Торош, не є наслідком будь-якого «природного» поділу груп на нації, а виникає через маніпуляції еліти, яка використовує суспільні апеляції для досягнення власних інтересів. Автор дійшов висновку, що культурні відмінності не обов'язково ведуть до конфлікту, а вони лише спрощують для еліт наближення своїх суспільств до ворожнечі та суперництва [6].

За словами Т. Ісакової, міжнаціональний конфлікт – це особлива ситуація у відносинах між етнічними спільнотами, їх частинами або окремими представниками, в якій учасники цих відносин змагаються за відповідні позиції в суспільному житті поліетнічної країни. У цьому процесі відбувається зіткнення інтересів і використання різних засобів для досягнення цих інтересів та утвердження стійких позицій своєї етнічної групи в етнонаціональній структурі суспільства [16, с. 114].

Згідно досліджень В. Євтуха, міжетнічний (міжнаціональний) конфлікт – це особлива ситуація у відносинах між етнічними групами, їх частинами або окремими представниками, коли вони конкурують за своє місце в суспільстві з поліетнічною структурою. Під час цього змагання сторони протистоять одна одній, застосовуючи різні методи для досягнення своїх цілей та зміцнення свого етнічного ідентитету у відносності до суспільства [14].

Міжнаціональні конфлікти, як зазначають С. Квітка та О. Карпенко, – це зіткнення між державами, окремими етносами, етнічними групами, що виникають

у процесі захисту прав своїх співвітчизників, прагнення приєднати їх до «історичної території», досягнення етнічною групою адміністративно-територіальної автономії або незалежності, а також через розподіл влади, престижу і матеріальних ресурсів [20].

Як зазначає О. Липчук, міжнаціональний (міжетнічний) конфлікт – це макросоціальний конфлікт, де учасники ідентифікують себе чи протилежну сторону в етнічних категоріях. Інакше кажучи, якщо суб'єкти конфлікту позначають один одного в етнічних категоріях, як «ми» та «вони», значить цей конфлікт є міжетнічним. Конфлікти такого типу – це конфлікти ідентичностей. Оскільки людина є соціальною істотою, їй потрібно ідентифікувати себе з певною групою в суспільстві. Саме етнічна ідентичність є основною складовою характеру людини та її сприйняття оточуючих. А поділ людей на «своїх» та «чужих» за певних обставин стає причиною міжетнічного конфлікту [28, с. 209-210].

Згідно твердження В. Степанового та Л. Гаєвської, міжнаціональний конфлікт – це одна з форм взаємодії між національними спільнотами, що виражається у стані взаємних претензій та відкритого протистояння етносів, народів і націй, яке має тенденцію до ескалації аж до збройних зіткнень [42].

Аналізуючи поняття «міжнаціональний конфлікт», Н. Федірко та К. Гамкрелідзе розуміють цей термін як суперечку між конкуруючими групами, які ідентифікують себе переважно за етнічними критеріями і висувають групові претензії на ресурси на основі своїх колективних прав. Ці етнічні критерії можуть включати уявлення про спільну культуру, національність, мову, релігію та расу. У кожній країні проживають тисячі людей з різними релігіями, звичаями, традиціями, мовами та культурними особливостями [46, с. 130].

А. Костичева зазначає, що розвиток міжнаціонального конфлікту приймає різні форми – від прихованої до явно вираженої (включаючи застосування сили). Автор звертає увагу на те, що термін «міжнаціональний конфлікт» може вживатися як у однині, так і у множині: він може бути один, але також може існувати кілька таких конфліктів на території однієї поліетнічної держави або в різних країнах. Якщо говорити про явище як таке (*per se*), доречно вживати цей

термін в однині, оскільки саме явище унікальне, а його форми можуть варіюватися через багато об'єктивних і суб'єктивних причин [24].

Згідно О. Карпенко та Т. Запорожець, міжнаціональний (міжетнічний) конфлікт виникає в процесі міжетнічної взаємодії, яка може відбуватися на рівні «більшість – меншість» або «меншість – меншість». У першому випадку йдеться про макрорівень, оскільки конфлікт охоплює національний рівень (де більшість зазвичай покриває всю територію), а в другому випадку маємо справу з мікрорівнем (або рівнем меншин) [18].

Е. А Гендерсон зауважує, що міжнаціональний конфлікт є однією з основних загроз для міжнародної стабільності та безпеки. Конфлікти на Балканах, у Руанді, Чечні, Іраку, Індонезії, Шрі-Ланці, Індії та Ізраїлі є прикладами кінця XX і початку XXI ст. Етнічне насильство часто призводить до дестабілізації. Міжнаціональний конфлікт – це форма конфлікту, що має етнічний аспект. Зазвичай він виникає не через етнічні відмінності, а через політичні, економічні, соціальні, культурні або територіальні питання [55].

Таким чином, розуміння сутності проаналізованих понять є одним з кількох кроків, необхідних для інтерпретації категорійного апарату дослідження. Без чітких наукових визначень втрачається практична цінність і ускладнюється формування стратегічних напрямків протидії міжнаціональним конфліктам. Будь-який конфлікт, включаючи міжнаціональний, виникає внаслідок розбіжностей між учасниками на основі сприйняття несумісних цілей. Розбіжності та конфлікти є неминучими явищами у повсякденному житті, і їх вирішення може сприяти конструктивним змінам. Конфлікти часто розглядаються на різних рівнях – міжособистісному, груповому/громадському та національному – з точки зору їхньої взаємодії один з одним. Важлива напруга в суспільстві виникає між тими, хто бачить переваги в умовах протистояння, і тими, хто бажає отримати вигоду від мирного співіснування різних націй в одній країні. За таких умов еволюція суспільства визначається динамікою напруженості між цими протидіючими силами, оскільки вони демонструють свої особисті, цілеспрямовані відповіді на численні ситуації, політику чи події. З огляду на притаманні

культурні, політичні та мовні відмінності між націями, чітка та спільна термінологія є надзвичайно важливою.

1.2. Способи та механізми вирішення міжнаціональних конфліктів

На сучасному етапі розвитку світу, економіки, політики та міжнародних відносин, розв'язання питань, пов'язаних з урегулюванням міжнаціональних конфліктів, стає надзвичайно важливим завданням для правової науки і потребує докладного дослідження. Різні види конфліктів пронизують не лише історію всього людства, але й історію окремих народів через їхнє повсякденне життя та взаємодію. На прикладі конфліктів на межі XX-XXI ст., таких як події на території колишньої республіки Югославії у період з 1991 по 2001 р., військові протистояння в Абхазії та Південній Осетії, конфлікт між Палестини та Ізраїлем у Азії, недавні події в Північній Ірландії, Іспанії, а також конфлікт на сході України та інші, можна побачити, які трагічні наслідки вони можуть мати. Тому кожна країна та всесвітня спільнота повинні бути чутливими до будь-яких протистоянь, особливо міжнаціональних, навіть якщо вони, на перший погляд, не стосуються їх безпосередньо.

Л. Гаєвська та В. Степанов зазначають, що необхідно розуміти глибоке значення явища міжнаціональних конфліктів та шукати шляхи мирного та цивілізованого врегулювання міжнаціональних конфліктів. Зараз у сфері міжнародних відносин стоїть завдання встановлення правових механізмів, методів, способів та підходів для запобігання та вирішення міжнаціональних конфліктів [7]. Доцільно розглянути теоретичні та правові аспекти цих механізмів і формування міжнародного впливу для стабілізації та розвитку державності на територіях, що пережили конфлікти.

За Я. Верменич, міжнаціональний конфлікт у суспільстві розглядається як процес, що складається з кількох фаз. Першою фазою є формування конфліктних сторін, коли виникає суперечність на основі їхніх інтересів та розробляється тактика поведінки. Другою фазою є загострення конфлікту, яке може призвести до воєнних дій. Наступною фазою є примирення, коли сторони намагаються вирішити конфлікт і припинити ворожість. Завершальною фазою є постконфліктний стан, коли відбувається відновлення порядку, проведення виборів та притягнення винних до відповідальності. У цей час також створюються умови для гарантування прав та свобод всіх громадян шляхом вирішення причин та обставин, що спричинили міжнаціональний конфлікт [5].

Чимало нормативно-правових документів, спрямованих на захист прав людини, присвячені питанням захисту прав національних меншин. Ці акти містять конкретні положення, що стосуються цієї теми. Наприклад, у п.1.3 Декларації прав осіб, які належать до національних, етнічних, релігійних та мовних меншин, прийнятої ООН у 1992 році, а також у Рамковій конвенції про захист національних меншин, прийнятій Радою Європи у 1995 році, відображені комплексні підходи та системні норми на міжнародному рівні. Ці документи відображають провідні правові принципи, сучасні підходи та пропонують конкретні методи та засоби для вирішення проблем, пов'язаних з правами національних меншин [11; 36].

Рамкова конвенція про захист національних меншин була ухвалена Радою Європи у 1995 р., а Україна ратифікувала її у грудні 1997 р. Головна мета цієї конвенції – забезпечити захист прав національних меншин у країнах Європи. Це невід'ємна складова міжнародного захисту прав людини, що стала одним із напрямків міжнародного співробітництва. Рамкова конвенція про захист національних меншин, прийнята Радою Європи у 1995 р., визначає принципи та цілі, які повинні бути досягнуті державами для забезпечення захисту прав національних меншин. Учасники конвенції зобов'язуються забезпечити повну і ефективну рівність осіб, які належать до меншин, у всіх сферах життя, включаючи економічну, соціальну, політичну, громадську та культурну. Також вони повинні створити умови, що дозволяють меншинам виражати, зберігати та розвивати свою

культуру, релігію, мову і традиції. Держави зобов'язані гарантувати свободу зібрань, асоціацій, вираження думок, совісті, релігії, а також доступ до ЗМІ та їх використання. Положення конвенції також охоплюють використання мови меншин у приватному та публічному житті, а також у взаємодії з державними органами за певних умов [36].

З історії відомо, що з самого початку свого існування людство стикалося з конфліктами. Суперечки та війни супроводжували його протягом всього історичного шляху розвитку. Проте, лише у XX ст. у Статуті ООН була визначена ст. 33 «Мирне розв'язання спорів». У першій частині цієї статті зазначено, що сторони, які втягнуті у будь-який конфлікт, який може загрожувати міжнародному миру й безпеці, повинні спрямовувати свої зусилля на вирішення конфлікту шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звертання до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів, на вибір кожної сторони. Це має стати загальноприйнятим стандартом, що визначає норми міжнародної поведінки у випадку можливого виникнення збройних конфліктів [41].

Проте, незважаючи на усвідомлення небезпеки конфліктів та вживання заходів для їх запобігання, уникнути міжнаціональних конфліктів не завжди вдається. У другій частині ст. 33 статуту ООН зазначено, що у випадках необхідності Рада Безпеки може вимагати від сторін розв'язання спорів шляхом використання таких засобів. Однак на практиці сторони, які розпочали міжнаціональний військовий конфлікт, вже порушують основні принципи суспільного співіснування, що призводить до людських втрат та страждань громадян. Таким чином, вимоги міжнаціональної спільноти мають стати більш ефективними у плані запобігання та врегулювання таких конфліктів [41].

Міжнаціональний конфлікт, хоча є частиною широкого спектру конфліктів у суспільстві, має свої власні особливості. Функціонально та структурно міжнаціональні конфлікти є подібними, адже в будь-якому конфлікті є суб'єкт, об'єкт, причина, мета та інтерес. Однак, рушійною силою міжнаціонального конфлікту є конфлікт інтересів. Цитата відомого політика XIX ст., Г. Дж. Темпла,

лорда Пальмерстона, щодо зовнішньої політики Великої Британії, підкреслює важливість захисту вічних та постійних інтересів країни, незалежно від змін в союзниках та ворогах [26].

Американські вчені Д. Лейк і Д. Ротчільд розглядають застосування методів управління в сфері розв'язання міжнаціональних конфліктів, звертаючи особливу увагу на важливу роль політичних етнічних лідерів у процесі урегулювання таких конфліктів. Вони пояснюють дії цих лідерів за допомогою різних підходів, зокрема, раціонального вибору та дій корисливих еліт [65].

В. Білий та В. Михальчук стверджують, що у міжнаціональних конфліктах першочерговим є інтерес, який пов'язаний з владою як інструментом доступу до ресурсів та їх розподілу. Всі інші мотиви, за словами авторів, виступають як прикриття або обґрунтування цього основного інтересу, що свідчить про те, що сфера інтересів має велике значення у конфлікті, визначаючи його хід, масштаби та методи врегулювання. Іншими словами, міжнаціональний конфлікт виникає зі зіткнення інтересів різних груп, спільнот та окремих осіб. Учасники суспільних рухів з розвитком конфлікту усвідомлюють його суть, приєднуються до вирішення мети та завдань, що ставлять перед собою сторони конфлікту, і розглядають їх як свої власні [1, с. 95].

За словами С. Квітки та А. Рибченко, ситуації міжнаціонального конфлікту між соціальними групами або класами мають за мету вирішення їхніх інтересів та потреб шляхом протистояння, що особливо стосується політики влади. Кожен міжнаціональний конфлікт може розглядатися як системна криза, яка з часом переходить у протистояння. Тому науковий аналіз є невід'ємною частиною у вирішенні таких ситуацій, оскільки правильне їх вирішення призводить до позитивних результатів для громадян [21].

Американські вчені М. Дойч та П. Колімен зазначають, що конфлікти всередині країни призводять до значних трансформацій і є способом вирішення соціальних проблем. У будь-якій країні з багатонаціональним складом виникають міжнаціональні конфлікти, які зазвичай мають глибокі історичні корені. Ці конфлікти зав'язані на складний вузол проблем, включаючи державні, соціальні,

культурні, релігійні та інші аспекти, пов'язані з національними і етнічними групами [54, с. 24-25].

О. Майборода стверджує, що прямими причинами виникнення міжнаціональних конфліктів є різні соціальні проблеми, які порушують основні принципи функціонування суспільства. Ці проблеми включають незадоволеність з формою управління, часто внаслідок надмірної централізації влади, спад економічного розвитку, соціальну кризу, порушення прав і свобод громадян, а також природні фактори, як катаклізми або дефіцит природних ресурсів. Важливими є також історичні причини, такі як минулі конфлікти, війни, анексії та етнічні конфлікти, а також внутрішньополітичні суперечності між різними класами, етносами, релігійними групами та політичними партіями [30, с. 56-57].

За словами О. Ляшенко, об'єктивний аналіз причин міжнаціональних конфліктів вимагає розгляду етнопсихологічних, соціально-економічних, соціокультурних та політичних аспектів. Етнопсихологічний аспект стосується реакції певної етнічної спільноти на захист своїх етнічних цінностей. Соціокультурний аспект пов'язаний з надмірною політикою насильницької мовної асиміляції, яка загрожує існуванню етнічних традицій та релігій. Соціально-економічний чинник є вагомим, оскільки він проявляється в соціально-економічній нерівності або домінуванні певної суспільної групи у переслідуванні своїх економічних інтересів. Політичний чинник також має значення, зокрема, поява нових політичних лідерів етносу, які прагнуть здобути політичну владу. У підсумку, міжнаціональний конфлікт зводиться до боротьби за контроль над розподілом матеріальних та духовних ресурсів [29, с. 140-141].

В. Степанов та Л. Гаєвська зазначають, що часто реакція посередників у врегулюванні міжнаціонального конфлікту не є своєчасною. Наприклад, міжнародні миротворчі підрозділи були розгорнуті в Боснії та Герцеговині лише після того, як загинули тисячі людей, зокрема під час масових вбивств етнічних мусульман у Сребрениці. У Руанді міжнародна спільнота почала діяти рішуче тільки тоді, коли кількість загиблих досягла сотень тисяч. Таким чином, на основі наведених прикладів можна критикувати ефективність міжнародних гуманітарних

заходів, їх несвоєчасність, неефективність або неспроможність запобігти масовим порушенням правил суспільного співіснування [43].

Однак це лише теорія щодо підходу до такої проблеми, тоді як на практиці передбачити всі можливі проблеми та запобігти їх виникненню в будь-якій країні є надзвичайно складним завданням. Адже немає такої впливової сили у світі, яка б могла своєчасно врегулювати будь-який конфлікт. Вважаємо, що вчені-правники минулого та сучасності завжди виступали за вирішення будь-яких спорів (конфліктів) у межах правового поля, а не силовими методами. Крім того, у сучасному світі існують міжнародні суди, до яких можна звертатися для вирішення спорів, хоча це здебільшого стосується міжнародних територіальних суперечок.

О. Липчук зазначає, що ще понад століття тому людство намагалось різними способами регулювати правила поведінки у міжнаціональних конфліктах, внаслідок чого виникла система відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, поведінки військових тощо, що підтверджується загальновідомими Гаазькими конвенціями – міжнародними конвенціями про закони і звичаї війни, та Женевськими угодами, створеними у минулому столітті. На жаль, стає реальним відомий афоризм, що коли говорить зброя, то закони перестають діяти. Сьогодення диктує певні правила, що ігнорують життєвий досвід минулого: зупинення міжнаціональних конфліктів та злочинів проти людства через застосування засобів належного впливу [28, с. 212].

За словами Н. Федірко та К. Гамкрелідзе, практика показує, що досить ефективними є консервативні методи міжнародного впливу з боку країн світових лідерів на різні міжнаціональні конфлікти, які виникають у різних частинах світу, що включає силові методи впливу (гуманітарні інтервенції примусу до миру) та економічний тиск на одну зі сторін, яка безпосередньо бере участь або активно підтримує одну з конфліктуючих сторін у міжнаціональному збройному конфлікті. Наприклад, силові методи впливу з боку країн коаліційної угоди зупинили ескалацію збройного протистояння в Лівії та Іраку і не дозволили його поширенню за межі цих держав [46, с. 134-135].

Однак, керівництво країн, які є сучасними політичними гравцями, не завжди діють одностайно у своїх намірах та діях щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів, оскільки їхні рішення залежать від мотивацій, що підкріплюють їхні політичні інтереси. На жаль, сьогоднішні проблеми включають Палестино-Ізраїльський військовий конфлікт, війну на Сході України, в Сирії та новий військовий конфлікт на півночі Іраку. При цьому «силовий спосіб» врегулювання проблем міжнаціональних та міжнародних конфліктів, тобто односторонні та короткотермінові військові акції держав, що є лідерами у сфері міжнародних відносин, можна розцінювати як право сильнішого. Адже теоретично можна визначити безліч причин та приводів для початку проведення військових силових методів, зокрема: зупинити виготовлення та розповсюдження зброї масового знищення, боротьбу з тероризмом, захоплення земель, що раніше були територією певної держави, захист етнічної групи громадян від соціально-культурних чи мовних утисків та багато іншого [42].

Творці методу гуманітарної інтервенції переслідували шляхетну мету припинення міжнаціонального конфлікту. Однак виникло питання про легітимність та наслідки проведення таких силових операцій, а також про можливість «повної перемоги» над міжнаціональним насильством. Варто згадати, що початком та випробуванням механізму гуманітарних силових операцій ООН стала операція з надання допомоги курдам і шиїтам, санкціонована резолюцією Ради Безпеки ООН № 688 від 5 квітня 1991 р. [37]. У 1992 р., згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН № 794 від 3 грудня 1992 року [38], було проведено гуманітарну силову акцію щодо врегулювання міжнаціонального конфлікту в Сомалі, де на той час щодня багато людей помирало від голоду.

С. Торош відзначає той факт, що під час силової операції ООН у 1990-х рр. у Боснії та Герцеговині, коли військово-повітряні сили країн-членів НАТО проводили бомбардування, загинули мирні жителі, а також були зруйновані цивільні об'єкти, що є прямим доказом порушення правил ведення війни. Крім того, у такому випадку було порушено принцип нейтральності, оскільки організатори силових операцій ООН опинилися на боці однієї зі сторін у

міжнаціональному конфлікту. Взагалі, не всі миротворчі операції ООН є успішними [45].

За словами О. Карпенко та Т. Запорожець, міжнаціональний конфлікт не вирішує проблеми суспільного життя різних національностей. Негативні наслідки міжнаціональних конфліктів не обмежуються прямими втратами, а способи та механізми подолання міжетнічних конфліктів є надзвичайно складними. Це, насамперед, пов'язано з тим, що багато з них мають глибоке історичне коріння, багаторічну історію загострень і тимчасових мирних періодів. Вони є відображенням підсвідомих переконань людей і цілих поколінь, а часто також підпадають під значний релігійний вплив. Теоретико-правовий підхід до запобігання міжнаціональних конфліктів акцентує увагу на досягненнях у сфері конституційно-правового регулювання міжнаціональних відносин. Основним завданням є оптимізація правового механізму для забезпечення толерантного співіснування всіх націй і етносів та гармонізація їх взаємин, що означає забезпечення рівних прав на вільне національно-етнічне самовизначення, а також розвиток та збереження національної самобутності [18].

У всьому світі різні національності постійно перебувають поруч. Практично всі країни є місцем проживання різноманітних етносів, що означає, що всі змушені співіснувати та взаємодіяти з людьми різної культурної та національної приналежності. Отже, кожен повинен мати розуміння та повагу до відмінностей у культурі, традиціях та переконаннях. Щоб запобігти виникненню та подальшому розвитку конфліктів міжнаціонального характеру, кожен повинен дотримуватися кількох основних принципів. По-перше, важливо розвивати демократію, яка ґрунтується на повазі до прав націй та інтересах суспільства в цілому. По-друге, необхідно шукати компроміси через діалог між сторонами та вносити відповідні законодавчі зміни. По-третє, повинні гарантувати рівноправ'я всіх етносів, що беруть участь у конфлікті, та відмовлятися від будь-яких форм шовінізму, сепаратизму або тероризму. Важливо пам'ятати, що, незважаючи на національну приналежність, люди мають більше спільного, ніж відмінностей. Крім того,

світова спільнота постійно зростає, і вона стає все більш взаємозалежною та об'єднаною.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ТА ПРИЧИНИ ЇХ ВИНИКНЕННЯ

2.1. Причини виникнення міжнаціональних конфліктів

Міжнаціональні конфлікти стали важливим фактором для розвитку суспільства, де ключову роль відіграли амбітні політичні лідери, які використовували етнонаціональні аспекти для досягнення своїх цілей. Відомі гострі конфлікти, що мають місце у сучасному світі, співпадають з глибокою системною кризою в суспільстві, яка проявляється у сферах економіки, політики, соціального життя та культури. А тому причин виникнення міжнаціональних конфліктів є досить багато.

К. Гамкрелідзе вказує на існування двох основних підходів у дослідженні міжнаціональних конфліктів: примордіалізм та інструменталізм. Примордіалісти вважають, що етноцентризм є поширеним явищем, де одна національна група вважає себе вищою за інші. Вони стверджують, що агресія відбувається через споконвічне прагнення, пов'язане з ідентичністю групи та її етнічною або расовою приналежністю. За їхнім переконанням, етнічна ідентичність є природною. Примордіалісти також вважають, що внутрішні стосунки в групі є мирними та упорядкованими, тоді як взаємини з іншими групами є конфліктними. Вони також наголошують на тому, що схожість національностей сприяє співпраці, тоді як відмінність призводить до міжнаціональних конфліктів. Інструменталісти вважають, що міжнаціональні конфлікти не виникають з природного поділу на групи, а є наслідком маніпулювання елітами за допомогою соціальних апеляцій для досягнення власних цілей. Вони приходять до висновку, що культурні відмінності не завжди призводять до конфліктів, а лише допомагають елітам наблизити свої суспільства до ворожнечі та змагань. Загалом, інструменталісти

стверджують, що національна приналежність може бути змінною, а її межі та зміст можуть змінюватися з часом. Вони розглядають приклади позитивного відношення до інших груп, які домінують у соціальному спілкуванні. Крім того, вони зауважують, що внутрішні та зовнішні групи часто є підгрупами у межах більших соціальних утворень, а соціальна інтеграція може об'єднувати раніше розділені групи. Для інструменталістів національна приналежність не є результатом природного процесу, а виникає внаслідок соціалізації під впливом еліти та громади, а також орієнтації на спосіб життя головної спільноти. Під час процесу соціалізації передаються загальні мова, релігія, традиції, звичаї та інше, а також формується почуття належності та відчуття спільності з групою, але разом з тим виникає і ворожнеча між групами. Інструменталісти відзначають, що, незважаючи на силу цих процесів, вони можуть бути змінними [8].

К. Чіввіс вважає, що групи, до яких люди потрапляють у результаті соціалізації, не завжди відповідають їх бажанням або стандартам, які вони приймають. Люди мають різноманітні ідентичності, і подорожі та спілкування між різними групами часто роблять ці ідентичності більш помітними, ніж ті, які формуються під час соціалізації. Фактично, люди часто вступають до груп, які є міжнародними, космополітичними та дружніми до представників інших етносів. Соціалізація, безперечно, впливає на формування національних симпатій та ворожнечі до інших груп, але інструменталісти стверджують, що цей процес є складним, змінним і далеко не таким стійким, як вважають примордіалісти. Інструменталісти не лише висловлюють ідею більшої міжгрупової співпраці та мультикультуралізму, але й уникають концепції природної тенденції до групового конфлікту, заперечуючи його необхідність або невід'ємність. Вони вважають, що еліти маніпулюють культурними відмінностями як основною причиною міжетнічних конфліктів. У найекстремальнішому випадку деякі інструменталісти стверджують, що етноси є «конструйованими» [50, с. 57-58].

У випадку, коли етнічні лідери не реагують на реальні проблеми та потреби, а лише використовують уявлені різниці для своїх цілей, їхні ініціативи зазвичай не мають успіху. Намагання "сконструювати" етнічну ідентичність без міцної

культурної підгрунтя часто призводять до невдачі, як свідчать приклади невдачі спроб впровадження «окситанської» ідентичності на півдні Франції у 1960-х рр. або створення «панданської» ідентичності серед північних італійців у 1990-х рр. [76].

Примордіалісти стверджують про існування природного розділу людства на етнічні групи, які мають схильність до конфліктів, тоді як інструменталісти вважають, що етнічність формується соціально та розглядають роль еліт у маніпулюванні культурними відмінностями як ключовий чинник у міжнаціональних конфліктах. Обидва підходи підкреслюють важливість етноцентризму у сприянні міжнаціональним конфліктам [8].

Ключовими культурними аспектами є спільна мова та релігія. Хоча мова часто вважається основним показником етнічної приналежності, важливо зазначити, що мовна єдність сама по собі не завжди визначає етнічну спільність, так само як і релігійна спільнота. Люди можуть мати кілька ідентичностей одночасно, і національна належність може перетинатися з мовною чи релігійною групою, а не збігатися з нею. Наприклад, іспанці, мексиканці, пуерториканці, домініканці та багато південноамериканців говорять на іспанській мові. Також, бретонці, бургундці, квебекці та гаїтяни володіють французькою мовою. Те ж саме можна сказати і про релігійну спільність. Наприклад, хоча азербайджанці, курди, турки, перси, араби та малайці етнічно відрізняються, вони мають спільну релігійну приналежність – іслам. Аналогічно, буддизм об'єднує багато азійських етнічних груп, а різні національні групи в Західній Європі та Америці віддають перевагу християнству [40, с. 55-56].

Цікаво, що розповсюдження цих дуже різноманітних характеристик не завжди призводить до конфлікту у логічній послідовності. Наприклад, етнічна належність об'єднує ірландців в Ірландії, але релігійні відмінності між протестантськими та католицькими спільнотами здаються більш очевидними та викликають конфлікт в регіоні Ольстер [43].

Хоча індивіди можуть визначати свою ідентичність з різних точок зору, таких як особисті, соціальні, економічні або політичні міркування, не слід

припускати, що фактори, які впливають на індивіда, однакові для всієї групи. Визначити, чи є конфлікт «міжнаціональним», не таке просте завдання. Потенційні ситуації різноманітні і часто неоднозначні, в основному через відсутність загальних критеріїв класифікації таких конфліктів.

Наприклад, міжнаціональний конфлікт може мати різні прояви, починаючи від взаємодії конкуруючих груп і закінчуючи війнами між етнічно різними державами. Громадянські війни між національними групами можуть включати ситуації, такі як суперечки між сербами, мусульманами та хорватами в колишній Югославії, або конфлікти в Ліберії чи Судані. З іншого боку, міжнаціональні міждержавні війни можуть виявлятися у війнах між різними країнами, наприклад, у Палестинській (1948), Суецькій (1956) та Ліванській (1982) війнах між Ізраїлем та арабськими державами, а також у війні в Бангладеш (1971) між Індією та Пакистаном [55].

Отже, існує тісний зв'язок між національною групою і спільною територією, що утворює основу для розуміння історичного розвитку цієї групи. Історична територія стає місцем, де групи відтворюють свою колективну пам'ять, спадщину і традиції. Цей зв'язок дуже міцний, оскільки групи, які втратили прямий зв'язок зі своєю батьківщиною, часто все ще підтримують символічний зв'язок з нею через передачу націоналістичної історії, народних оповідань, легенд і культурних міфів. Два ключові фактори, які складають основу групової ідентичності, це віра у історичну батьківщину і участь у спільній культурі. Там, де національні групи стають меншинами за межами своєї традиційної території, вони часто стикаються з дискримінацією, що зміцнює їхню групову ідентичність. Міфи про спільне походження діють як потужний каталізатор національної ідентифікації. Ці міфи стають символами, навколо яких еліти можуть організувати політичну, економічну і соціальну діяльність [9, с. 102-103].

Американські вчені Д. Лейк і Д. Ротчільд розглядають методи, що використовуються в галузі публічного управління для вирішення міжнаціональних конфліктів. Вони акцентують особливу важливість політичних етнічних лідерів у

цьому процесі та пояснюють їхні дії через конкретні підходи, такі як раціональний вибір та хижацькі/корисливі мотиви [65].

Пояснення раціонального вибору має інструменталістський підхід, оскільки воно ґрунтується на тому, що етнічна приналежність є, передусім, інструментом, який використовують окремі особи, групи чи еліти для здобуття політичної переваги. Рішення приймаються з урахуванням переваг і недоліків певного способу дій. Вищезгадані науковці виділяють три основні дилеми, необхідні для ескалації конфлікту: дилему безпеки, інформаційну неспроможність та проблеми зобов'язань. У таких умовах етнічні лідери та активісти можуть скористатися нестабільною ситуацією для дискримінаційних закликів, мобілізації членів етнічних громад, поляризації суспільства та загострення міжгрупових дилем. В риторичі, яку використовують такі лідери для мобілізації масової підтримки, часто некоректно застосовуються політичні спогади та міфи, що викликають історичні образи [65].

Інше пояснення погоджується з поглядом на етнічну приналежність як на властивість, а не на основну причину насильницьких конфліктів. На відміну від попереднього підходу, воно акцентує на особистій вигоді еліт та їхньому страху втратити владу. У періоди соціального хаосу етнічні лідери, як стверджують А. Компаоре, М. Монтфронт, Р. Квадрего та С. Соурема, використовують політичну нестабільність і невизначеність мас для своїх цілей [52].

Це призводить до того, що етнічні лідери здобувають владу через виборчі процеси. Підтримка, яку вони отримують, пояснюється тим, що їхні політичні меседжі здаються більш привабливими, ніж програми реформаторських лідерів. Таким чином, хоча маси, що перебувають у стані потрясінь, не шукають насильства, етнічні лідери можуть використати цей стан через експлуатацію страху і силову риторику про загрозу з боку інших груп. У цілому, етнічні лідери діють з метою досягнення особистої вигоди або уникнення втрати влади [59].

Підхід, що передбачає використання символічної політики, базується на соціально-психологічних теоріях і був представлений С. Дж. Кауфманом. Цей підхід робить акцент на історичному і культурному корінні міжнаціональних

конфліктів, зосереджуючи увагу на «комплексі міфів-символів». Відповідно до цього підходу, символи та міфи є надзвичайно потужними інструментами, які політики використовують для мобілізації політичної підтримки, що обумовлено різними інтерпретаціями, які кожна група має щодо своєї культурної спадщини. Якщо одна група зневажає легітимність та цінність символів іншої групи, остання відчуває загрозу [61].

Д. Лейк і Д. Ротчільд пояснюють, що в умовах слабкої держави без легітимності та колективних страхів за майбутнє серед мас, міфи та символи, які створюють ворожий образ іншої групи, сприяють поляризації суспільства, що підвищує ризик насильства [65]. С. Дж. Кауфман висуває кілька умов, необхідних для виникнення насильства, зокрема політичні можливості, простір для мобілізації та певну територіальну основу. Підхід символічної політики надає великого значення емоціям, таким як страх і ненависть до іншої групи, яка через міфи вважається надзвичайно ворожою та загрозовою для існування дискримінованої групи. Як вже зазначалося, дискримінаційні заклики політиків у таких умовах можуть створити ситуацію, яка здатна швидко перерости у насильницький конфлікт [61].

П. Кольєр пропонує ще одну теорію щодо причин міжнаціональних конфліктів, розглядаючи інші підходи. Він відкидає ідею історичних образ і фокусується переважно на економічному становищі національних груп як ключовому факторі розвитку міжнаціональних конфліктів. Згідно з цією теорією, бідність і ймовірність заколоту тісно пов'язані між собою. Країни з економічною стагнацією та бідними мешканцями (тобто з низьким рівнем доходу) частіше зазнають заколотів, ніж країни зі стабільною або зростаючою економікою (Рис. 2.1) [51].

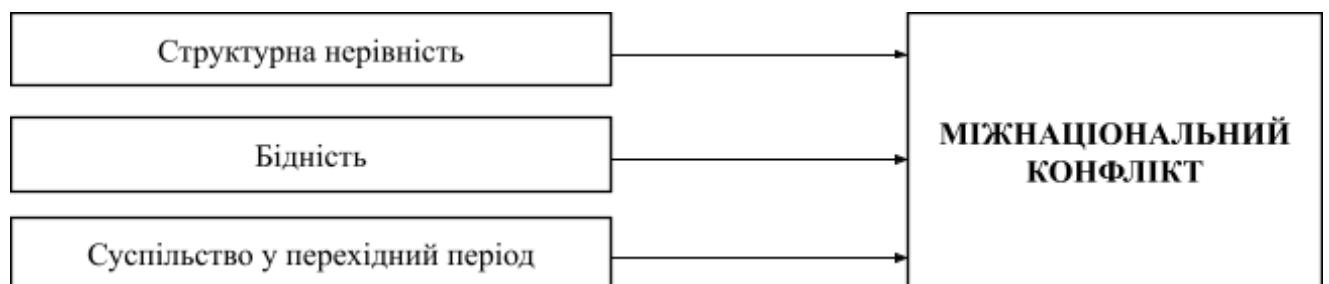

Рисунок 2.1. Причини виникнення міжнаціональних конфліктів за П. Кольєр
Джерело: розроблено автором на основі [51].

Структурна нерівність і рівень соціально-економічного забезпечення є ключовими проблемами в міжнаціональних конфліктах. Внутрішні чинники, такі як політична та економічна участь, а також соціальні та культурні права, є основними елементами, навколо яких мобілізуються маси. Ці чинники також використовуються дискримінаційними лідерами. Слабка або застійна економіка не тільки посилює незадоволення серед неблагополучних груп, але й створює підґрунтя для заколотів і ескалації конфліктів. Таким чином, пріоритетні напрями державної політики, спрямованої на запобігання міжнаціональних конфліктів, повинні бути пов'язані з боротьбою з бідністю, розвитком суспільства та усуненням структурної нерівності. Суспільства, що переживають перехід від одного політичного устрою до іншого або стикаються зі стагнацією економіки, також є важливим фактором у виникненні конфліктів. Перехідні періоди або потрясіння створюють невпевненість у майбутньому, що змушує етнічні групи зосереджуватися на конкретних питаннях. Це поляризує суспільство і формує підґрунтя для розвитку таких конфліктів [51].

Також варто відзначити, що протистояння між владою різних країн може призвести до міжнаціональних конфліктів і насильства. Якщо міжнаціональні відносини відіграють ключову роль у такому конфлікті, це надає йому міжнародного виміру, і він перестає бути виключно внутрішнім.

Структурна нерівність у поєднанні з перехідним суспільством – часто від авторитарного режиму до демократичного – разом із колективним страхом перед невизначеним майбутнім та етнічними закликами лідерів до здобуття влади є нагальною проблемою сучасності. Вихідним пунктом цього дослідження є те, що міжнаціональні конфлікти є соціально сконструйованими, а тому їх можна і треба уникнути. Ми вважаємо, що колективні страхи та незаконні заклики до етнічної групи не можуть вплинути на суспільство, яке є стабільним, економічно зростаючим, а не слабким, застійним та пригніченим [51].

Отже, основними причинами міжнаціональних конфліктів є структурна нерівність, бідність та нестабільність політичної системи.

К. Гамкрелідзе виокремлює чинники, що призводять до виникнення міжнаціональних конфліктів (Рис. 2.2) [8].

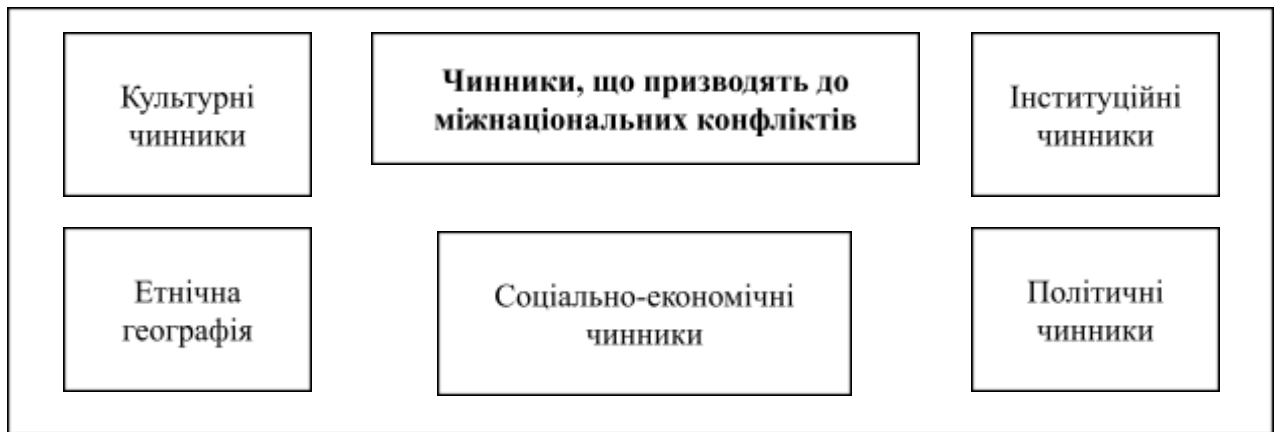

Рисунок 2.2. Чинники, що призводять до міжнаціональних конфліктів за К. Гамкрелідзе

Джерело: розроблено автором на основі [8].

Соціально-економічні чинники. Економічні проблеми, зокрема такі, як уповільнення зростання ВВП, зростання інфляції, підвищення споживчих цін, є джерелами дестабілізації суспільства та можуть призвести до посилення напруженості та конкуренції між етнічними групами. Дискримінаційні економічні системи, де різні групи стикаються з нерівними можливостями (щодо економічних можливостей громадян, доступу до землі та інших ресурсів, рівня життя тощо), викликають розчарування і сприяють напруженості. Крім того, швидкі економічні переходи (наприклад, від централізованого планування до ринкової економіки) також можуть посилити нестабільність, створюючи сприятливі умови для внутрішньої міграції, урбанізації та інших суспільних змін, до яких існуючі державні структури можуть не адаптуватися. Такі економічні зміни можуть породжувати марні сподівання громадян на політичні чи соціальні здобутки, що стане джерелом розчарування [8].

Інституційні чинники. Нездатність суб'єктів публічного управління може стати основою для міжнаціональних конфліктів. Часто такі держави є штучно утвореними (наприклад, колишні колонії), створеними без урахування існуючого

етнічного та політичного поділу в межах звичних кордонів, і їхні державні та правові інститути зазвичай неефективні. Міжнаціональні конфлікти більш імовірні за умов погіршення економічної ситуації в державі, наприклад, через корупцію, адміністративну некомпетентність, нездатність органів публічної влади сприяти економічній стабільності, скорочення зовнішньої допомоги, а також погіршення політичної ситуації в країні. Групове національне суперництво може призвести до нелегального озброєння різних етносів усередині держави, створюючи дилему безпеки: намагаючись забезпечити засоби для власного захисту, етнічні групи часто загрожують безпеці інших, що може підвищити рівень загрози національній безпеці в країні. Вжиття жорстких заходів з боку держави у відповідь на такі дії призводить до масових порушень прав людини, потоків біженців та інших негативних наслідків, які можуть дестабілізувати цілі регіони [8].

Етнічну географію також варто віднести до вищезгаданих чинників, оскільки географічний розподіл і територіальна концентрація етнічних груп у плюралістичних державах сприяє ймовірності міжнаціонального конфлікту. Етнічні конфлікти особливо поширені в державах, де етнічні групи територіально сконцентровані, розташовані поблизу кордону або мають етнічних родичів у сусідній державі. Ці групи демонструють високий рівень організованості та згуртованості, здатні використовувати спільну батьківщину як територіальну базу для своєї політичної боротьби [42].

Політичні чинники. Міжнаціональні конфлікти особливо ймовірні в державах, де етнічним групам бракує належного представництва в громадських і політичних інституціях. Особливо вразливими до таких конфліктів є авторитарні однопартійні режими з дискримінаційним законодавством і відсутністю можливостей участі етнічних груп у процесах ухвалення державних рішень. Ліберальні демократії, які зосереджуються на ідеалах інклюзії, політичних дебатах і спробах досягти консенсусу серед усіх учасників політичного процесу, сприяють ненасильницьким етнополітичним діям і, таким чином, мають меншу

ймовірність підвищення напруги у поліетнічному просторі держави, заколотів чи повстань [8].

Культурні чинники. Національна культура розглядається як сукупність накопиченого досвіду, знань, цінностей, переконань, ставлень, ієрархій, значень, просторових відносин, ролей, уявлень про час, матеріальних об'єктів та власності, а також концепцій Всесвіту, набутих групою людей протягом поколінь через колективні та індивідуальні зусилля. Такі чинники, як культурна дискримінація, що обмежує релігійні та культурні практики, нерівні умови та можливості для отримання освіти, обмеження або ігнорування використання мов меншин, часто є причинами міжнаціональних конфліктів. Крім того, ослаблення традиційних методів вирішення спорів (таких як рада старійшин) не сприяє створенню умов для вирішення етнічних суперечок. Оскільки культурна приналежність та етнічна ідентичність є особливо важливими чинниками, що формують групові національні відносини, вони становлять серйозну загрозу міжнародній безпеці. Нестабільність, міграція біженців та інші міжнародні наслідки свідчать про те, що міжнаціональні конфлікти залишаються проблемою як національного, так і міжнародного політичного порядку денного [8].

Разом з тим, слід підкреслити, що міжнаціональний конфлікт виникає не стільки через культурні відмінності, скільки через політичні, ідеологічні та економічні інтереси національних та міжнародних акторів, незалежно від того, чи є вони державами чи етнічними групами.

Таким чином, прихильники примордіалізму вважають, що людство природно поділяється на етнічні групи, які схильні до конфліктів. Водночас інструменталісти акцентують увагу на соціальному конструюванні етнічності та маніпулюванні культурними відмінностями з боку еліт, що є важливими факторами у міжнаціональних конфліктах. Обидва підходи визнають етноцентризм значущим фактором, що поглиблює та поширює міжнаціональні конфлікти. Було систематизовано причини виникнення міжнаціонального конфлікту, виділивши такі: етноцентризм, релігія та мова, спільна історична територія, структурна нерівність, бідність, суспільство у перехідний період,

участь двох або більше сторін з протилежними та взаємовиключними цілями у політичних, економічних, соціальних, культурних чи територіальних питаннях; наявність етнічних відмінностей; зацікавленість національних еліт або третіх сторін у керуванні конфліктом.

2.2. Основні тенденції розвитку міжнаціональних конфліктів

Проблематика міжнаціональних конфліктів є актуальною на всіх континентах. Велика кількість незалежних держав утворилась після Першої та Другої світових війн. У процесі становлення ці країни зіткнулися з проблемою загострення міжнаціональних відносин та міжетнічних конфліктів. У багатоетнічних країнах, як свідчить історія, міжнаціональні конфлікти за масштабами, тривалістю та жорстокістю значно перевершують інші типи соціальних конфліктів. Міжетнічні конфлікти завжди мають декілька об'єктів протистояння, таких як територіальні претензії, проблеми соціального та політичного статусу етнічних груп. Основою багатьох конфліктів стають питання представництва етнічних груп в органах влади, мовні питання, відносини окремих етнічних регіонів з центральною владою, нерівність у соціально-політичному розвитку, відсутність внутрішньополітичної стабільності та гарантій безпеки громадян.

Після Першої світової війни, з розпадом Австро-Угорщини, було створено Королівство Югославія, де домінуючою нацією стали серби, тоді як інші народи стали пригнобленою меншістю. По суті, отримані території були своєрідною нагородою сербам за їх участь у цій війні. Хорватія та Словенія тоді були більш розвинутими, проте вся влада в регіоні належала сербам. Нові керівники швидко розпустили хорватський парламент та змінили адміністративний устрій, поділивши території таким чином, щоб серби мали абсолютну більшість у кожному з них [56].

Фактично, уряд Югославії проводив ультранаціоналістичну політику, пригнічуючи інші народи, що проживали на її території. Зокрема, деякі етнічні групи втрачали право використовувати свою рідну мову, тоді як сербська влада поширювала думку, що хорватська, боснійська та чорногорська мови є лише діалектами сербської.

Під час Другої світової війни нацисти використали прагнення хорватів до помсти за національне пригнічення сербами, створивши Незалежну Державу Хорватія, де влада була в руках усташів (хорватською Ustaše — «повстанці»), і це не обмежувалося лише етнічною територією Хорватії. Проте після завершення війни настав час помсти для сербів, які звинувачували усташів у нацизмі та масово розправлялися з ними. Під приводом боротьби з колаборантами почалася розправа і над хорватською інтелігенцією, що призвело до вбивства багатьох невинних людей. Така політика сприяла виникненню руху спротиву [67].

Економічно розвинені Словенія та Хорватія прагнули збільшити свої автономії, тоді як серби наполягали на унітарній державі. Усвідомлюючи неможливість досягнення автономії, Словенія і Хорватія розпочали боротьбу за суверенітет. 23 грудня 1990 р. в Словенії пройшов референдум про незалежність, де 96% виборців підтримали цей крок. У червні 1991 р. Словенія оголосила про свою незалежність, що стало початком війни на території колишньої Югославії [78].

Війна за незалежність Словенії тривала десять днів. Вже на третій день конфлікту між Югославією та Словенією втрутилася Європейська спільнота, і в ніч з 28 на 29 червня 1991 р. у Загребі відбулася зустріч з представниками урядів Словенії та Югославії. Під час зустрічі були досягнуті домовленості про припинення вогню, але фактично цього не сталося. Кілька днів тривали запеклі бої за контроль над прикордонними пунктами Словенії. Проте після вибухів на складах боєприпасів у селі Црні-Врх (Югославія) і захоплення словенцями складу боєприпасів на південь від Любляни стало зрозуміло, що Югославія програла цю війну.

Десятиденна війна завершилася 7 липня 1991 р. підписанням Бріонської угоди, за якою Югославія погодилася припинити військові дії на території Словенії. Водночас Словенія та Хорватія призупинили дію своїх декларацій про незалежність на три місяці. Останні бойові підрозділи Югославії були виведені зі Словенії лише 26 жовтня 1991 р. [48].

На початку 90-х рр. XX ст. після розпаду Югославії на території Соціалістичної Республіки Боснія і Герцеговина (БіГ) спалахнув міжнаціональний конфлікт, що переріс у справжню війну. Особливістю цього конфлікту було те, що в ньому брали участь кілька сторін: серби, мусульмани-автономісти, боснійські мусульмани та хорвати. Спочатку конфлікт почався між Армією Республіки Боснія і Герцеговина (АРБіГ), що складалася переважно з боснійських мусульман (босняків), Хорватською радою оборони та Збройними силами Республіки Сербської. У ході війни хорвати, зацікавлені у приєднанні територій, населених хорватами, до Хорватії, припинили військові дії проти сербів і розпочали війну з боснійськими мусульманами. Війна відзначалася жорстокими бойовими діями, хаотичними обстрілами міст і сіл, етнічними чистками, масовими згвалтуваннями та геноцидом. Облога Сараєво та різанина в Сребрениці стали трагічно відомими подіями цієї війни. Найбільші світові організації докладали максимум зусиль, щоб зупинити це кровопролиття [71].

Ще одним прикладом міжнаціонального конфлікту є етнічна суперечка між вірменами та азербайджанцями за контроль над Нагірним Карабахом, відомим як Карабаський конфлікт, який тривав з 1988 по 1994 р. У період з 1991 р. по 1992 р. вірменські війська захопили сім районів Азербайджану, а до 1994 р. вони контролювали близько 20% території Азербайджану [32].

У квітні 2016 р. в Нагірному Карабасі відбувся наступний міжнаціональний конфлікт, який отримав назву «Чотириденна війна». Однак точні причини виникнення цих бойових дій залишаються невідомими. Міністерство оборони Вірменії повідомило, що Збройні сили Азербайджану розпочали активні наступальні операції по всій лінії зіткнення, використовуючи важку техніку та авіацію. З свого боку, азербайджанська влада стверджувала, що їхні військові

підрозділи були обстріляні, що призвело до постраждалих серед мирного населення, і були прийняті відповідні заходи з їхнього боку [68]. Багато світових лідерів, таких як Верховний представник Європейського Союзу, генеральний секретар ООН, співголови Мінської групи ОБСЄ та Держдепартамент США, висловили рішучу засуджували збройний конфлікт і закликали сторони припинити вогонь по всій лінії зіткнення.

27 вересня 2020 р. розпочалась Друга Карабаська війна, також відома як операція «Залізний Кулак». Протягом сорока чотирьох днів Збройні Сили Азербайджану звільнили п'ять міст, чотири селища та двісті вісімдесят шість сіл, а також встановили контроль над азербайджано-іранським кордоном. Це дало Азербайджану «коридор» до Нахічевані та кордону з Туреччиною та Іраном. Внаслідок цього більше двох тисяч російських військових було направлено як «миротворці» на лінію зіткнення між Вірменією та Нагірним Карабахом на строк не менше п'яти років [77].

Ще одним невирішеним міжетнічним конфліктом є конфлікт між Державою Ізраїль та арабськими країнами. Після закінчення Першої світової війни та розпаду Османської імперії, протистояння між арабським населенням в Палестині та євреями-сіоністами мало своїм корінням територіальні претензії. Проте, у XX ст. до цього конфлікту додалися культурні та релігійні аспекти. Євреї-сіоністи розглядали Палестину як свою історичну рідну землю і пропагували ідею про право нації Ізраїлю на створення власної незалежної держави.

У період Другої світової війни нацисти знищили понад 6 млн. євреїв. Ця трагедія підштовхнула сіоністський рух до активної діяльності, оскільки вважалося, що тільки у власній державі євреї можуть почуватись у безпеці. Генеральна Асамблея ООН 29 листопада 1947 р. прийняла Резолюцію про поділ Палестини на єврейську та палестинську держави. 14 травня 1948 р. було оголошено створення Держави Ізраїль. Євреї підтримували таке рішення, але арабський світ відмовлявся визнавати резолюцію ООН [72].

Вже наступного дня після того, як арабські країни (Єгипет, Йорданія, Сирія, Ліван та Ірак), що межують з новоствореним Ізраїлем, оголосили йому війну,

конфлікт вийшов за межі Палестини і перетворився в сутичку між всіма арабськими державами в регіоні та Ізраїлем. Ця подія спровокувала початок «війни за незалежність Ізраїлю». Великі країни, такі як США та СРСР, виступили основними постачальниками військової та фінансової допомоги Ізраїлю. Армія Ізраїлю здобула перемогу в цій війні всього за рік, внаслідок чого Палестину розділили між різними країнами. Ця подія завдала удару спробам створення палестинської держави, а також спричинила проблему палестинських біженців у інших арабських країнах. Тим часом, відбувся значний розвиток національної свідомості серед палестинців, що призвело до формування націоналістичних організацій. У першій половині 50-х рр. створено Об'єднану Арабську Республіку, яка стала шансом для досягнення незалежності. Проте, в 1956 р. почалася Суецька криза, метою якої було повернення контролю над Суецьким каналом, що перебував під владою Єгипту, Великої Британії, Франції та Ізраїлю. У 1961 р. Об'єднана Арабська Республіка розпалася, а плани палестинців залишилися нереалізованими [60].

У 1950-х рр. XX ст. в Кувейті було створено Рух за національне визволення Палестини (ФАТХ), яким очолював Ясир Арафат. Головною метою ФАТХ було об'єднання всіх арабських сил для створення Палестини, за умови невтручання інших арабських країн регіону у внутрішні справи. Ця проста та зрозуміла ідеологія забезпечила ФАТХ підтримку арабських країн Аравійського півострова. Після перемоги в національно-визвольній боротьбі в Алжирі ідеологія ФАТХ стала поширюватися і на африканському континенті [34].

Важливо відзначити, що не всі арабські країни підтримували самостійність палестинського руху. Тому для здійснення контролю над ним у 1964 р. було утворено Організацію Визволення Палестини (ОВП). ФАТХ вирішила провести самостійну боротьбу з Ізраїлем і 1 січня 1965 року виконала свою першу терористичну акцію. Протягом короткого часу організація стала впливовим військово-політичним суб'єктом і встановила свій контроль над ОВП. У 1970 р. Ясир Арафат став головнокомандувачем збройних сил палестинської революції [34].

Основною метою терористичних акцій ФАТХ було звернення уваги світової спільноти до проблем Палестини. Один із найвідоміших випадків стався, коли палестинські бойовики захопили три цивільних літаки з Великої Британії, Швейцарії та США. Вони примусили екіпажі приземлитись в Йорданії та вимагали відпустити заарештованих палестинських бойовиків у Європі в обмін на заручників. Цю вимогу виконали, і заручники не постраждали [62].

Група палестинців під назвою «Чорний вересень» вчинила ще один терористичний акт під час олімпіади в Мюнхені. Вони прорвалися до помешкання ізраїльських спортсменів і відкрили стрілянину, у результаті якої загинуло 11 осіб. Після арабо-ізраїльської війни погляди Я. Арафата трохи змінилися. Він висловив пропозицію щодо створення палестинської держави не замість Ізраїлю, а поряд з ним, пропонуючи мирний шлях для вирішення міжнаціонального конфлікту. У 1974 р. Організація Визволення Палестини (ОВП) була визнана єдиним законним представником палестинського народу. Після того, як Національна Рада Палестини 15 листопада 1988 р. оголосила незалежність Палестини, розпочався процес мирного врегулювання на Близькому Сході. У той же час Ізраїль продовжував свою боротьбу за незалежність з Єгиптом, Ліваном і Йорданією [70].

Кіпрський конфлікт – це ще один «заморожений» міжнаціональний та політичний конфлікт, що викликає різні реакції в ЄС. Першопричиною конфлікту є територіальні претензії до острова Кіпр, які висуваються греками-кіпріотами та турками-кіпріотами. Згідно з історією, протягом століть Кіпр був під контролем Османської імперії. Проте в кінці XIX ст. Османська імперія почала слабшати, що призвело до втрати Туреччиною суверенітету на деяких територіях. Коли ці території втратили свій статус під владою Османської імперії, вони стали об'єктом впливу інших країн, зокрема території, де більшість мешканців були греками [70].

Під час Першої світової війни Великобританія анексувала Кіпр. У 1915 р. британський уряд мав намір передати території острова Греції за умови її участі у війні на боці Антанти. Проте грецький король Костянтин I відмовився від цієї пропозиції, і Кіпр продовжив перебувати під британським контролем. У 1923 р. Турецька республіка також визнала суверенітет Великобританії над Кіпром.

Населення острова складалося переважно з етнічних греків (майже 78%), тоді як турки становили лише 18%. У 1925 р. Велика Британія підтвердила колоніальний статус Кіпру, оскільки королівство не бажало надавати острову незалежність, а греки-кіпріоти прагнули політичного об'єднання острова з Грецією. Протистояли їм турки-кіпріоти, які віддавали перевагу британському владарюванню. У пошуках компромісу, турки-кіпріоти запропонували створення незалежної держави, де грецька та турецька спільноти могли би співіснувати. Проте греки-кіпріоти категорично відхилили цю ідею, висловивши бажання мати незалежність від Великої Британії лише [70].

Отже, коренем цього конфлікту стали різні національні мети двох груп на острові. Політичні та збройні зіткнення греків-кіпріотів спровокували національну напругу з етнічними турками, що призвело до міжнаціонального конфлікту.

Восени 1931 р. колоніальна влада Кіпру прийняла ряд непопулярних рішень, які не знайшли підтримки у законодавчій раді, що призвело до її розпуску. Губернатор ветовав рішення законодавців, спровокувавши громадянську непокору серед греків-кіпріотів. Націоналістичні лідери, що прагнули об'єднання Кіпру з Грецією, зазнали поразки, що призвело до установа репресивного режиму, відомого як «Пальмерократія», який тривав до початку Другої світової війни. Після придушення повстання були введені заборони на публічні зібрання, цензура в засобах масової інформації та обмеження діяльності Православної церкви. Кіпрське повстання 1931 р. стало прикладом суворого антиколоніального опору, який спрямовувався проти британського колоніального владарювання у період між першою та другою світовими війнами. Грецькі націоналісти не припиняли своєї боротьби, яка завершилася їх перемогою. Так, 1 жовтня 1960 р. Кіпр вийшов на шлях незалежності від Великої Британії, хоча остання залишила на острові дві свої військові бази. З урахуванням того, що турків-кіпріотів становили лише 18% населення, у Конституції були закріплені кілька механізмів захисту прав турецької меншини. Проте на початку 1963 р. перший президент вніс зміни до Конституції, які фактично анулювали ці механізми. У відповідь турецька меншина з посад в

державних органах вийшла у відставку в знак протесту. Міжнародний конфлікт у 1963 р. вибухнув після вбивства турків-кіпріотів під час поліцейської операції [22].

У 2011 р. відносини між Республікою Кіпр та Туреччиною знову погіршилися через суперечності щодо розробки вуглеводневих родовищ. У цьому конфлікті очевидно, що його виникнення спровоковане зовнішніми факторами. Греція, Туреччина і Велика Британія намагаються зберегти свій контроль над островом, спричиняючи штучну напругу міжнародного конфлікту, який потім перетворюється на політичну проблему. Першим кроком до об'єднання Кіпру повинно бути припинення зовнішнього втручання, зокрема Туреччини та Греції, які підтримують конфлікт. Інституції ЄС мають різні можливості для того, щоб зменшити вплив сусідніх держав на острів, які постійно підтримують цей міжнародний конфлікт.

Аналіз розглянутих нами міжнародних конфліктів дозволяє виділити нам кілька стратегічних і оперативних причин їх виникнення. Серед стратегічних факторів – політичні, структурні, економічні, соціальні та культурні аспекти. До оперативних причин відносяться внутрішні фактори, такі як незадоволення рівнем життя та соціальною політикою, а також прийняття дискримінаційних нормативно-правових актів. Зовнішні фактори також мають значення, зокрема агресивна поведінка сусідніх країн та їхніх лідерів (Рис. 2.3).

Рисунок 2.3. Причини виникнення міжнаціональний конфліктів

Джерело: розроблено автором.

Для поширення розглянутих міжнаціональних конфліктів важливо враховувати як стратегічні, так і оперативні причини, які діють як каталізatori. Етнічна ідентичність та культурна приналежність мають значний вплив на групові відносини і формують державну політику, оскільки культурні різниці та етнічні конфлікти є серйозними проблемами, які потребують уваги. Це часто призводить до значних людських втрат і становить загрозу міжнародній безпеці. Проте важливо відзначити, що не самі культурні відмінності викликають конфлікти, але скоріше політичні, ідеологічні та економічні цілі політичних суб'єктів, як всередині країни, так і за її межами.

Отже, міжнаціональні або етнічні конфлікти становлять серйозну загрозу міжнародній стабільності. Тільки частина міжнаціональних конфліктів, що розглядаються у нашій роботі, представляє лише частину усіх конфліктів, які виникли протягом XX–XXI ст. Дестабілізація суспільства в цілих регіонах та провінціях є типовим результатом етнічного насильства, яке майже завжди супроводжується порушеннями прав людини, геноцидом та іншими злочинами проти людства, що також веде до економічного занепаду, розпаду державних інститутів, масової міграції та екологічних проблем. Міжнаціональні конфлікти часто виникають між різними групами населення, що борються за доступ до влади, ресурсів або території. Участь цих груп у міжнаціональних конфліктах залежить від їх довіри до власних лідерів. Таким чином, такі конфлікти часто мають багато спільних ознак з конфліктами за політичні інтереси.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

3.1. Передбачення та запобігання міжнаціональним конфліктам

Кінець XX ст. і початок XXI ст. характеризується серією міжнаціональних криз, які разом посилюють міжнародну напруженість. Незважаючи на те, що масштабні війни, які охопили півконтиненту (і навіть половину світу), зникли, людство досі не навчилося мирно жити разом. За даними опитування PRIO, з 1946 року відбулося 256 збройних конфліктів [74]. Міждержавні та колоніальні конфлікти поки що зникли, а домінуючою формою конфлікту стали внутрішні конфлікти. Важливим аспектом тут є той факт, що подібні конфлікти часто виникають із залученням гравців з інших країн, таким чином переходять від національної гібридизації до міжнародної.

Прикладами країн з такими конфліктами є Росія (Чечня), Грузія (Абхазія, Південна Осетія), Молдова (Придністров'я), Великобританія (Північна Ірландія), колишня Югославія (Боснія і Герцеговина, Косово) та Бангладеш (гори Чіттагонг), Індонезія (Східний Тимор), Республіка Шрі-Ланка (Таміл), курдська проблема в Іраку, Туреччині та Ірані, збройні зіткнення між угрупованнями в Афганістані, Македонії, Таджикистані, Алжирі, Бірмі, Конго, Індонезії, Бурунді та на Філіппінах. Американський центр універсального миру (CSP) зафіксував 36 воєн на початку 2023 р. У цих конфліктах безпосередньо залучені 28 країн. Майже половина з них (13 країн) мають затяжні конфлікти, тобто ті, що тривають більше 10 років. До таких країн належать Бірма (66 років), Індія (62 роки), Філіппіни (42 роки), Колумбія (39 років), Афганістан (36 років), Ірак (34 роки), Судан (31 рік), Туреччина (30 років), Сомалі (26 років), Демократична Республіка Конго (22 роки), Нігерія (17 років) і Пакистан (17 років).

В останні роки можна навести приклад Шрі-Ланки, якій вдалося завершити тривалий міжнаціональний конфлікт з тамілами у 2009 р. Також можна згадати Колумбію, яка нещодавно підписала мирний договір з повстанцями, що вселяло надії на мирне вирішення існуючого внутрішнього збройного конфлікту.

Якщо враховувати динаміку міжнародних конфліктів на рубежі XX-XXI ст., то з початком XXI ст. можна помітити значні позитивні зміни. Наприклад, Ф. Фукуяма називає цей період «кінцем історії», висуваючи концепцію глобальної «безконфліктності». Вчений стверджує, що конфлікт між двома найвпливовішими ідеологіями було повністю вирішено, оскільки лібералізм і ліберальні інститути стали загальноприйнятими після падіння комунізму. Кінець історії, на думку Ф. Фукуяма, означає завершення ідеологічної еволюції людства та універсалізацію західної ліберальної демократії як остаточної форми правління [57, с. 23].

Відносно етапів розвитку конфлікту Є. Ткаченко виділяє чотири основні фази [44]:

1. Початкова або латентна фаза – це етап зародження та початкового розвитку конфліктної ситуації. Вона включає усвідомлення сторонами наявності протиріч і розбіжності інтересів. Цей етап також називають передконфліктним.

2. Фаза підйому або демонстративна – конфліктна ситуація переходить у відкриту фазу, і починається активна взаємодія між її суб'єктами. Відмінною рисою цієї фази є повне усвідомлення опонентами сутності протиріч, які створили передумови для конфлікту, та формування стратегій захисту своїх інтересів.

3. Агресивна фаза характеризується піком конфлікту, відбувається швидкий розвиток відкритої конфронтації. На цьому етапі конфлікт може перейти у фазу збройного протистояння. Цю фазу можна поділити на три частини. По-перше, фаза починається з інциденту, що виникає через збіг обставин або штучно інсценований опонентами за допомогою провокації. Далі відбувається ескалація конфлікту – найбільш агресивний етап всього протистояння, під час якого загострюються всі можливі протиріччя між

сторонами. Третьою частиною є етап завершення відкритого періоду протистояння, під час якого сторони усвідомлюють безперспективність протиріч.

4. Батальна або постконфліктна фаза зазвичай характеризується спадом конфліктної ситуації та передбачає її розв'язання, врегулювання існуючих протиріч і зняття напруги між сторонами.

Що стосується передбачення міжнаціонального конфлікту, то цей процес передбачає вплив на конфлікт на першій латентній фазі, оскільки вона відображає стан соціальної системи напередодні конфлікту, зародження основних наявних у ній протиріч і їх джерел. Саме тому технології попередження міжнаціонального конфлікту покликані локалізувати протиріччя на етапі їх появи, щоб уникнути в подальшому матеріальних, моральних і людських втрат. Початкову фазу конфлікту, як і сам конфлікт, можна розділити на три основні етапи. По-перше, це виникнення гострих протиріч щодо незадоволення потреб суб'єктів соціальної системи. По-друге, посилення соціальної напруги у системі, що відображає емоційний стан суспільства протягом тривалого періоду часу. Однак слід зазначити, що не будь-яка соціальна напруга може призвести до ескалації міжнаціонального конфлікту, а лише та, що викликана реальним пригніченням потреб та інтересів суб'єктів суспільства, змінами у соціальній системі, які сприймаються як загроза, а також недостовірною або спотвореною інформацією про певні події, факти та суспільні явища [17, с. 381].

Саме на цьому етапі соціальна система є найбільш вразливою до ворожих інформаційних операцій. Наприклад, ситуація, що склалася в Україні наприкінці 2013 – початку 2014 рр. Зростання соціальної напруги внаслідок відмови української влади підписати угоду з Європейським Союзом, збільшення соціального невдоволення, масові протести призвели до нестабільного стану всієї соціальної системи та зробили її вразливою до зовнішньої загрози. У результаті цього поширення недостовірної інформації у системі призвело до її дестабілізації та виникнення дисонансу між підсистемами. Надалі, за допомогою тих самих засобів інформаційного впливу з боку Російської Федерації, система почала розпадатися на підсистеми, що зробило її ще більш вразливою для зовнішніх

загроз. Тому технології протидії інформаційним механізмам провокування конфліктів у тій чи іншій соціальній системі відіграють вирішальну роль саме на етапі зародження протиріч, які провокують зростання соціальної напруги, аж до розгортання відкритого протистояння [47].

Особливу увагу слід приділити необхідності своєчасного збору об'єктивної інформації про сутність, джерела та причини зростаючої напруги в системі, а також про цілі та інтереси конфліктуючих сторін для повного аналізу передконфліктної ситуації та прогнозування можливих варіантів розвитку подій. Крім того, важливо зазначити, що свідомо хибна оцінка передконфліктної ситуації може використовуватися як для стримування, так і для форсування протистояння [17, с. 381].

Передбачення міжнаціонального конфлікту неможливе без виявлення основних причин його виникнення, які можуть бути як об'єктивними, тобто такими, що зумовлені загальними закономірностями розвитку соціальної системи, так і суб'єктивними, викликаними протилежністю інтересів та іншими особливостями індивідів. Наприклад, суб'єктивними причинами можуть бути:

- протиріччя між інтересами індивідів малих та великих груп та нормами поведінки у суспільстві;
- протиріччя між однаковими інтересами різних суб'єктів, спрямованих на один і той самий предмет, як наприклад влада, територія, суверенітет тощо;
- полярні цілі та інтереси різних суб'єктів (як приклад можна навести розбіжність позицій РФ та України щодо євроінтеграції України);
- нерозуміння інтересів, намірів та дій опонентів суперниками, у яких вони починають бачити загрозу для себе (Росія вбачає, зокрема, загрозу для себе у вступі України до НАТО).

Всі ці причини призводять до наявності досить великої кількості різноманітних факторів, що впливають на процес передбачення міжнаціонального конфлікту. Незважаючи на велику кількість літератури, що стосується попередження міжнаціональних конфліктів, на даний момент є неясним, як

уникнути розгортання конфлікту, зокрема такого, що має національний або міжнаціональний характер.

Основною проблемою щодо передбачення міжнаціонального конфлікту є нездатність держав та міжнародної спільноти вчасно передбачити зародження та розвиток таких конфліктів, які можуть згодом набувати насильницького характеру. Серед важливих причин нездатності вчасно попередити зародження міжнаціонального конфліктів можна виділити нездатність керівництва держав вчасно зреагувати на певні фактори, що пов'язані з загостренням конфліктної ситуації, зокрема через відсутність узгодження щодо переваг завчасного попередження конфлікту. Крім того, для внутрішньодержавних конфліктів потрібні методи раннього попередження, які відрізняються від тих, що використовуються для попередження традиційних міждержавних протиріч. Все це свідчить про необхідність використання інформаційних механізмів для завчасного попередження міжнаціонального конфлікту [17, с. 382].

Передбачення міжнаціонального конфлікту передбачає, перш за все, його прогнозування, тобто обґрунтоване припущення про можливість виникнення та розвитку конфліктів у соціальній системі. На основі проаналізованої інформації щодо об'єктивних та суб'єктивних причин можливих зіткнень між сторонами формуються варіанти подальшого розвитку подій та пропонуються певні заходи для попередження розвитку конфлікту та мирного вирішення протиріч. Проте, останнім часом збільшилася ймовірність появи так званих «чорних лебедів», тобто таких подій та явищ у суспільному житті, які виникають несподівано та складні для передбачення.

Теорію появи «чорних лебедів» розвинув у своїй роботі з аналогічною назвою відомий американський економіст Н. Талеб. Згідно з його дослідженням, подія, яку можна класифікувати як «чорного лебедя», має три основні характеристики [44]:

1. Аномальність, тобто ніщо в минулому не могло спровокувати виникнення та розвиток даної події.

2. Подія або явище справляє сильний вплив на соціальну систему та може призвести до несподіваних наслідків, дестабілізації або навіть знищення системи.

3. Ретроспективне передбачення, тобто пояснення події після того, як вона відбулася та була сприйнята як «сюрприз», видається досить передбачуваним.

Так, Революція Гідності в кінці 2013 – початку 2014 рр. сприймалася як повна несподіванка, подія, яку ніхто з політологів не міг передбачити, проте згодом, при аналізі різноманітних факторів, вчені встановили, що даний варіант розвитку подій був досить очікуваним. Ці події призвели до дестабілізації соціальної системи як всередині держави, так і системи міжнародних відносин загалом. Саме тому подібні конфлікти є досить складними для передбачення та попередження, але при своєчасному та вдалому аналізі передконфліктної ситуації, шанс все-таки існує [47].

Оскільки етнічне дистанціювання визначається етнокультурними характеристиками як окремих осіб, так і цілих спільнот, воно до певної міри є об'єктивною реальністю, що виявляється на всіх рівнях міжетнічної взаємодії. Етнічна неприязнь, за спостереженнями В. Євтух, виникає на початковій стадії міжетнічної взаємодії, під час контактів, які зазвичай є індивідуальними. Наступні структурні компоненти міжнаціонального конфлікту, такі як етнічна ворожість, етнічна напруга, етнічна конфронтація та етнічний антагонізм, корелюються з такими стадіями міжетнічної взаємодії, як спілкування, зв'язки та відносини. В. Євтух розробив матрицю, яка в майбутньому дозволить відтворити характер співвідношення елементів міжетнічної взаємодії та елементів міжнаціонального конфлікту і визначити моменти пікових загострень у міжетнічних стосунках. Це, у свою чергу, дає можливість впливати на перебіг міжнаціонального конфлікту і, зрештою, відкриває перспективи його врегулювання. Останнє належить до сфери етнополітичного менеджменту [14].

Запобігання міжетнічним конфліктам є однією зі складових етнополітичного менеджменту, а вужче – управління конфліктами. Оскільки міжетнічні конфлікти відбуваються на двох рівнях [14]:

- 1) більшість проти меншості, і зазвичай це стосується взаємодії влади з етнічними спільнотами;
- 2) меншість проти меншості, то система їх запобігання має бути розроблена з урахуванням цих особливостей.

Однак існують загальні умови, які визначають можливості запобігання міжнаціональним конфліктам та їх вирішенню. Перш за все, це наявність ефективної законодавчої бази, що включає концепцію етнонаціонального розвитку, закони та нормативні акти. Наприклад, ще на початку масових міграцій до США і Канади (кінець XIX – XX ст.) у цих країнах ухвалювалися закони, що регулювали міграційні потоки і формували політику адаптації прибулих у нові суспільства. Ці закони, як правило, унеможлилювали (щоправда, як з'ясувалося, лише на короткий час) створення «незручностей» для домінуючої більшості в американському чи канадському суспільстві, і тут не виникали ситуації, які можна було б характеризувати як міжетнічний конфлікт. Крім того, у XIX ст. та XX ст. формувалися концепції етнонаціонального розвитку США і Канади, які передбачали (за різними сценаріями й на різних ідеологічних засадах) адаптацію та інтеграцію нових іммігрантів та етнічних спільнот, які вже тривалий час жили на території цих країн. Їх зміст, зокрема у XIX – на початку XX ст., спрямовувався на безконфліктну інтеграцію у суспільство проживання [14].

Не можна сказати, що ці концепції були офіційно затверджені на урядовому рівні, але вони все одно ставали офіційними доктринами урядів США і Канади у сфері етнонаціонального розвитку. До таких концепцій належали, наприклад, «англоконформізм», «плавильний казан» (які можна класифікувати як асиміляційні концепції), «культурний плюралізм», «багатокультурність», «етнічність» тощо. Всі ці підходи відносяться до концепцій плюралістичного розвитку поліетнічного суспільства [69, с. 59].

Зазначимо, що для створення ефективного менеджменту міжнаціонального конфлікту необхідно зрозуміти його структуру та вивчити закономірності й особливості взаємодії його окремих елементів. Аналіз, проведений вище, певною мірою забезпечує основу як для розуміння самого явища, так і для врегулювання ситуацій, що виникають у процесі його функціонування.

Міжнаціональні конфлікти несуть як позитивні, так і негативні наслідки для соціальної системи. Проте, несвоєчасне виявлення наявних у системі протиріч, їх ігнорування та замовчування можуть призвести до згубних наслідків для внутрішнього устрою системи, а також до порушення її взаємовідносин з іншими системами, або навіть до знищення системи. Виявлення та ліквідація причин міжнаціонального конфлікту є одним з найбільш ефективних способів попередження появи конфлікту. Серед механізмів попередження та запобігання міжнаціональних конфліктів можна запропонувати наступні:

- збір інформації з різноманітних джерел для створення повної картини та об'єктивного аналізу даних про певну подію або явище суспільного життя, а також ліквідація перешкод та збоїв при отриманні, аналізі та передачі важливої та конфіденційної інформації;
- створення єдиних критеріїв оцінки інформації та розуміння інформаційної агресії щодо соціальної системи та необхідності регулювання інформаційних механізмів впливу на соціум;
- протидія маніпулюванню суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення шкідливої, негативної та спотвореної інформації як у самій системі, так і за її межами. Сюди також слід віднести боротьбу з інформаційною агресією, протидію пропаганді та дезінформації, що визначені у Стратегії національної безпеки України 2015 року.

Отже, аналіз передконфліктної ситуації та своєчасне реагування на неї суб'єктів управління соціальною системою дозволяє діагностувати зростаючу соціальну напругу та вчасно реалізовувати технології щодо попередження ескалації міжнаціонального конфлікту. Проте, на даний момент ці механізми не застосовуються в повній мірі для попередбачення та врегулювання соціальних

конфліктів. Це стосується і збройного протистояння на Сході України. Слід зазначити, що при вдалому комбінуванні різноманітних механізмів попередження та врегулювання конфліктної ситуації можна уникнути подальшої ескалації протистояння та привести до його спаду і розв'язання.

3.2. Зарубіжний досвід подолання міжнаціональних конфліктів

Складність і багатогранність міжнаціональних конфліктів ускладнюють їх просте вирішення. Коли виникає міжнаціональний конфлікт, його дуже важко зупинити, а тривалі етнічні суперечки суттєво впливають на суспільство. Відсутність функціональних або легітимних політичних інститутів, слабка економіка та політична поляризація громадянського суспільства призводять до глибокого розділення суспільства та схильності до подальших міжнаціональних суперечок.

Зазвичай, держави не можуть самотійно подолати наслідки міжнаціональних конфліктів без міжнародної допомоги. У деяких випадках ці країни активно просувають свої національні інтереси, що призводить до позитивних або негативних наслідків. Наприклад, іноземні діаспори сприяють згуртованості національної групи, надаючи фінансову або соціально-політичну підтримку. З іншого боку, зовнішні актори розпалюють конфлікти для досягнення власних політичних або економічних цілей.

Міжнародні організації мають важливе значення у запобіганні та врегулюванні міжнаціональних конфліктів. Вони виконують цю роль, організовуючи переговори, посередництво між конфліктуючими сторонами, нагляд за припиненням бойових дій та виконанням угод про мир, розслідування злочинів проти людства і порушень прав людини, проведення миротворчих місій, надання гуманітарної, військової і економічної допомоги, а також введення санкцій.

На основі розглянутих нами міжнаціональних конфліктів у підрозділі 2.2 дослідимо зарубіжний досвід подолання цих конфліктів.

Дипломатичне вирішення війни, яка розпочалася на початку 90-х рр. XX ст. після розпаду Югославії на території Соціалістичної Республіки Боснія і Герцеговина (БіГ) (мова йшла про міжнаціональний конфлікт у підрозділі 2.2), взяли на себе ОБСЄ та Європейське співтовариство, які разом з ООН розробили мирні плани та проводили переговори з усіма сторонами конфлікту в Боснії і Герцеговині. У вересні 1991 р. була ухвалена Резолюція Ради Безпеки ООН 713, яка запровадила ембарго на постачання військової техніки та інших видів озброєння будь-яким державним утворенням на території колишньої Югославії [39].

Одними з перших мирних угод були так звані угоди в Караджорджеве, запропоновані у березні 1991 р., які передбачали розподіл території Боснії і Герцеговини між Сербією та Хорватією. Проте після проголошення незалежності Боснії і Герцеговини 15 жовтня 1991 р. міжнаціональні конфлікти спалахнули в різних регіонах країни. Органи державної влади Боснії і Герцеговини фактично припинили своє існування і втратили будь-який контроль над територією. Серби прагнули об'єднати всі землі, де вони складали більшість, включаючи території Західної та Східної Боснії, в єдине ціле. Хорвати також прагнули приєднати частину Боснії і Герцеговини до Хорватії [75].

Ще однією спробою врегулювання збройного конфлікту в Боснії став план Карінгтона-Кутілейру, відомий як Ліссабонські угоди, представлений на Міжнародній конференції у справах колишньої Югославії у лютому 1992 р. в Гаазі. Цей план передбачав етнічний поділ влади на всіх адміністративних рівнях з розширенням повноважень регіональної влади. Усі округи мали класифікуватися як «мусульманські», «сербські» та «хорватські», незалежно від наявності явно вираженої етнічної більшості. Однак Народна скупщина Сербської Республіки Боснії та Герцеговини одноголосно відхилила цей план рішенням від 11 березня 1992 р. Сербби прагнули контролювати близько двох третин території Боснії та Герцеговини, розділяючи хорватські та мусульманські анклав. Жозеф Кутілейру

відхилив цей план, пояснивши, що всі три національні адміністративно-територіальні одиниці повинні формуватися за національним принципом, з урахуванням економічних, географічних та інших критеріїв [58].

У січні 1993 р. лорд Оуен та Сайрус Венс запропонували свій мирний план, який передбачав поділ Боснії і Герцеговини на 10 напівавтономних кантонів. Рада Безпеки ООН визнала цей план прийнятним для врегулювання конфлікту і передала його на розгляд воюючим сторонам. 30 квітня 1993 р. президент Сербської Республіки в Боснії Радован Караджич підписав цей документ, однак парламент його не затвердив. Депутати наполягали на проведенні референдуму, оскільки 96% боснійських сербів вважали цей варіант неприйнятним для них. Наступний план Лорда Оуена та Торвальда Столтенберга пропонував новий територіальний розподіл Боснії та Герцеговини, який включав утворення трьох етнічних частин. Згідно з цим планом, 52% території відходило боснійським сербам, 30% – боснякам, а 18% – боснійським хорватам. Однак цей план був неприйнятним для боснійського уряду в Сараєво [66].

Очевидно, що ці плани не призводили до вирішення конфлікту, адже після кожного з них боротьба між різними національностями ставала все кривавішою та жорстокішою. Саме тому у 1994 р. ООН та Європейське співтовариство створили спеціалізований орган, що називався Контактною групою, з метою вирішення міжнаціонального конфлікту у Боснії і Герцеговині. До її складу увійшли США, РФ, Франція, Великобританія та Німеччина. Найважливішим результатом роботи Контактної групи стала укладена Вашингтонська угода, яка припинила війну між боснійськими хорватами і босняками, ліквідувала Республіку Герцег-Босна, а території, які належали хорватам і боснякам, об'єднувалися у Мусульмансько-Хорватську Федерацію. Остаточні пункти мирної угоди було затверджено у містах Женева та Нью-Йорк, після чого їх представили трьом народам Боснії і Герцеговини. Хоча хорвати і босняки були готові до подальших перемовин, боснійські серби були категорично проти. Міжнародний тиск на сербський уряд призвів до повної ізоляції самопроголошеної республіки [4].

Разом з тим, важливо врахувати зусилля НАТО, яке активно діяло на користь політики «примусу до миру». Серйозним ударом для сербів у Боснії стало бомбардування авіацією НАТО, яке відбулося в серпні-вересні 1995 р. за згодою Ради Безпеки ООН, і мало назву «Обдумана сила», яка змусила сторони конфлікту сісти за переговорний стіл на військовій базі Райт-Патерсон біля міста Дейтон в Огайо, США. Переговори тривали з 1 по 21 листопада 1995 р. і проходили без участі засобів масової інформації, щоб уникнути маніпуляцій учасниками та забезпечити об'єктивність. 21 листопада 1995 р. С. Мілошевич, А. Ізетбегович, Ф.Туджман, за посередництва Р. Холбрука та американського генерала У. Кларка, досягли домовленостей щодо статей угоди. Представників боснійських сербів у місті Дейтон не було, їхні інтереси представляв С. Мілошевич. Дейтонські мирні угоди були підписані 14 грудня 1995 р. у Парижі президентами Боснії та Герцоговини, Хорватії, Сербії, а також представниками США, Греції, а також прем'єр-міністрами Великобританії та Росії. Відповідно до угод, контроль за їх виконанням був покладений на спеціально створений миротворчий контингент, який діяв під егідою НАТО, тоді як ОБСЄ прийняли на себе зобов'язання організувати та провести вибори у Боснії та Герцеговині [49].

Угодою передбачалося утворення Республіки Боснії та Герцеговини як частини Мусульмансько-Хорватської Федерації, яка мала мати Президіум з трьох президентів – по одному від кожної національності. Законодавча влада належала парламенту, що складався з Палати народів та Палати представників. Вибори депутатів проводилися відповідно до Конституції, затвердженої як Додаток 4 до мирних угод. Третина депутатів федеральних органів влади обиралися від Республіки Сербської (боснійські серби), а решта від Мусульмансько-Хорватської Федерації. Угоди також передбачали посаду Верховного представника, який мав вищу владу та одноосібне право тлумачити положення Конституції та законів держави. Цікаво, що керівники боснійських сербів, які створили Республіку Сербську, за допомогою Дейтонських угод частково здійснили свої цілі та отримали легальне визнання свого сепаратистського утворення [50].

Ще одним прикладом вирішення міжнаціонального конфлікту є етнічна суперечка між вірменами та азербайджанцями за контроль над Нагірним Карабахом, відомим як Карабаський конфлікт, який тривав з 1988 по 1994 р. У період з 1991 р. по 1992 р. вірменські війська захопили сім районів Азербайджану, а до 1994 р. вони контролювали близько 20% території Азербайджану.

Для вирішення Карабаського конфлікту ООН зробила важливий крок, ухваливши резолюції у 1993 р., що стосувалися виведення вірменських військ з Карабаху та визнання цієї території частиною Азербайджану. Для подальших переговорів між країнами було створено «Мінську групу», до якої увійшли представники 11 країн. В результаті роботи групи 5 травня 1994 р. між Вірменією та Азербайджаном було укладено Бішкекський протокол, який передбачав припинення бойових дій між сторонами. Фактично, ця війна була призупинена, а Нагірно-Карабаська республіка фактично стала незалежною від Азербайджану [35].

ООН та ОБСЄ засудили міжнаціональний конфлікт «Залізний Кулак», який розпочався 27 вересня 2020 р. і закликали сторони відновити переговорний процес. Пакистан, Афганістан та Північний Кіпр висловили політичну підтримку Азербайджану, а Туреччина надала йому військову підтримку. Міжнародні аналітики вважають, що підтримка Туреччини є спробою посилення її світової позиції з метою послаблення впливу РФ у цьому регіоні. Тюркська рада підтвердила свої зобов'язання стосовно підтримки норм і принципів міжнародного права, а також визнала важливість швидкого врегулювання вірмено-азербайджанського конфлікту на основі суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості міжнародно визнаних кордонів Республіки Азербайджан [77].

За ініціативою РФ 10 листопада 2020 р. було підписано Угоду про припинення вогню. Президенти Азербайджану та РФ, а також прем'єр-міністр Вірменії були підписантами цієї угоди. Відповідно до умов угоди, всі бойові дії на території Нагірного Карабаху припинялися, залишаючи Азербайджан та Вірменію на вже зайнятих позиціях. Також передбачалося розгортання російського та

турецького миротворчих контингентів, відведення вірменських збройних сил з прилеглих районів до Нагірного Карабаху, а частина територій Нагірного Карабаху залишалася під контролем Азербайджану. Залишається очевидним, що конфлікт залишився «замороженим», і час від часу на спірних територіях виникають збройні сутички, які під тиском міжнародної спільноти або небажанням сторін вступати знову у повномасштабну війну швидко припиняються. Кожна зі сторін продовжує мати територіальні претензії одна до одної [77].

Сполучені Штати та інші країни прикладали всі можливі зусилля для досягнення мирного врегулювання та проведення перемовин між Ізраїлем, Єгиптом, Ліваном і Йорданією. У вересні 1978 р. в резиденції президента США відбулася зустріч між президентами Ізраїлю та Єгипту, під час якої було підписано два документи: «Принципи для укладання мирного договору між Єгиптом та Ізраїлем» та «Принципи миру на Близькому Сході». 26 березня 1979 р. в Вашингтоні був підписаний мирний договір між Ізраїлем і Єгиптом, який завершив війну між цими країнами, повернув Єгипту Синайський півострів і встановив взаємне визнання сторін, включаючи встановлення дипломатичних та економічних відносин. Договір детально роз'яснював сутність угод щодо забезпечення безпеки сторін і обмежував кількість військових підрозділів у районі загального кордону. Ізраїль визнав "законні права палестинського народу", і обидві сторони погодилися з планом надання автономії жителям контрольованих територій до остаточного вирішення питання їх майбутнього політичного статусу. У 1983 р. Ізраїль намагався укласти подібний договір з Ліваном, проте ця спроба була невдачею. У 1994 р. подібний договір був підписаний між Ізраїлем та Йорданією. Ці події призвели до скорочення кількості ворожих держав до Ізраїлю. Однак «заморожений» міжнаціональний конфлікт з Палестиною, що ґрунтується на зіткненні інтересів євреїв і арабів в Палестині, залишається джерелом відкритих збройних сутичок і досі [63].

На Мадридській мирній конференції, яка відбулася у жовтні 1991 р., були присутні всі учасники близькосхідного конфлікту. Результатом цієї конференції

стало визначення основ для проведення переговорів, що було вкрай необхідною умовою для початку мирного врегулювання конфлікту, що означало проведення як двосторонніх, так і паралельних переговорних процесів. Двосторонні переговори мали вирішувати конфлікт між Ізраїлем і кожною з країн: Сирією, Ліваном і Йорданією. Паралельні переговори включали багатосторонні зустрічі, на яких формувалась основа для майбутнього розвитку всього регіону. У цих переговорах було п'ять основних напрямків: водні ресурси, навколишнє середовище, контроль за військовим озброєнням і економічний розвиток. Уряд Ізраїлю взяв участь у прямих переговорах з Організацією визволення Палестини, і в 1993 р. була підписана декларація про принципи взаємовідносин, відповідно до якої Палестина отримала автономію на Західному березі річки Йордан та у Секторі Газа протягом п'яти років [73].

У 1994 р. був здійснений перший крок до втілення декларації шляхом введення автономії у місті Ієріхон та в Секторі Газа. Палестина отримала права у таких сферах, як освіта, культура, туризм, соціальний захист, охорона здоров'я та оподаткування. У 1995 р. була укладена угода про введення другого етапу Палестинської автономії. Ця угода вирішувала питання кордонів, ізраїльських поселень та структуру палестинської автономії. Відповідно до цієї угоди містом-столицею автономії було обрано місто Рамалла [73].

У зв'язку із взаємною недовірою, яка досі є між обома сторонами конфлікту, процес утворення Палестинської автономії рухається повільно. Мирному врегулюванню перешкоджають радикальні екстремістські групи, такі як «Хезболлах», «Хамас» та інші, які ведуть самостійну боротьбу проти держави Ізраїль. Їхні терористичні акти призводять до страждань мирних мешканців та руйнування цивільної інфраструктури, що зберігає ситуацію в нестабільному стані. Існує постійна загроза ескалації з непередбачуваними наслідками. Проте, незважаючи на це, процес мирних переговорів продовжується. У цьому процесі важливу роль відіграють уряди різних країн, зокрема США, які у 2002 р. запропонували новий план – «Дорожню карту» для мирного вирішення конфлікту. Відмінністю цього плану від попередніх є те, що кожен наступний етап

розпочинається лише після виконання попереднього. «Дорожня карта» передбачає три етапи. Перший етап полягає в припиненні збройних дій та поверненні до стану, який існував до початку Другої інтифади, а також у виборі першого прем'єр-міністра Палестинської автономії (Махмуд Аббас був обраний). Другий етап передбачає проведення виборів у Палестині та утворення Палестинської держави. У цей період посередницькі країни мали б організувати міжнародну конференцію з основним питанням – надання економічної допомоги новоствореній країні. На третьому і заключному етапі планувалося оголосити про завершення конфлікту і підписання ряду угод для вирішення найважливіших та найгостріших питань, зокрема кордонів, біженців та ізраїльських поселень на палестинських територіях. Проте до сьогодні сторонам не вдається вирішити питання першого етапу. Терористичні акти з боку Палестини тривають, і Ізраїль відповідає ударами [63].

Для припинення Кіпрського конфлікту було розгорнуто миротворчі загони трьох країн: Великої Британії, Греції та Туреччини, і створено демаркаційну лінію під контролем ООН. Представники турецької громади не брали участь у центральних органах влади, а лише в муніципальних структурах. Миротворчий контингент залишався на острові протягом десяти років. У 1974 р. стався грецький військовий переворот, учасниками якого стали «чорні полковники», від чого Туреччина ввела тридцять тисяч військових і захопила 35% території Кіпру. Насильство міжнаціонального характеру тривало кілька місяців. У 1975 р. Кіпр було розділено на південну частину, що належала Греції, та північну – Туреччині. За участю миротворців ООН відбулося переселення та поділ території за допомогою «зеленої» буферної зони, що сприяло розділенню країни між двома національними спільнотами. Сам острів був розділений кордоном, що став фізичним та соціальним бар'єром між двома групами. У початку 80-х років турецька громада оголосила про себе як Турецьку Республіку Північного Кіпру, але Рада Безпеки ООН не визнала цю державу. На весні 2004 р. за ініціативою ООН був проведений референдум з метою підтримки об'єднання країни згідно з «Планом Анана». Після того, як Кіпр отримав визнання своєї суверенності, став

членом Європейського Союзу. У 2008 р. всі обмеження, які існували ще з 1960-х рр., були скасовані на острові, і був розроблений план впровадження єдиного громадянства та демілітаризації [22].

Таким чином, складність і різноманітність міжнаціональних конфліктів ускладнюють їх швидке вирішення. Такі конфлікти важко зупинити, а їх тривалість або «замороженість» мають значний вплив на суспільство. Більшість країн не можуть самотійно впоратися з їх наслідками без міжнародної підтримки. Відсутність ефективних або легітимних політичних інститутів, слабка економіка та роздробленість громадянського суспільства призводять до глибокого розколу в суспільстві та сприяють подальшим міжнаціональним суперечкам. Влада та еліта таких країн не завжди є безпосередніми жертвами міжнаціональних конфліктів, а намагаються захищати власні інтереси та цілі, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Наприклад, іноземні діаспори здійснюють суттєвий внесок у згуртованість національної групи на території країни, надаючи фінансову та соціально-політичну підтримку. З іншого боку, зовнішні актори активно розпалюють конфлікти з метою досягнення своїх політичних або економічних цілей. Відзначено важливість участі міжнародних організацій у запобіганні та врегулюванні міжнаціональних конфліктів, для чого вони виконують ряд функцій, включаючи організацію переговорів, посередництво між конфліктуючими сторонами, моніторинг припинення вогню та виконання мирних угод, розслідування злочинів проти людства та порушень прав людини, проведення миротворчих місій, надання гуманітарної, військової та економічної допомоги, а також застосування санкцій.

3.3. Шляхи та моделі вирішення конфліктної ситуації 2014-2022 рр.

Для пошуку шляхів виходу України з глухого кута, спричиненого війною з Росією, необхідно провести аналіз досвіду інших країн, що стикалися з внутрішніми конфліктами та втратою контролю над власними територіями. У поточній ситуації важливо розглянути можливі способи вирішення конфлікту з огляду на військові та матеріальні втрати, соціальні настрої, позиції зовнішніх гравців та інші чинники. Серед численних міжнародних прикладів врегулювання конфліктів Україні слід звернути увагу на чотири моделі: боснійську, хорватську, пакистанську та німецьку. При цьому всі порівняння є умовними і не повністю враховують реалії України, з огляду на унікальність кожного конфлікту.

З урахуванням унікальності кожного конфлікту, слід розглянути боснійську модель, яка передбачає збереження територіальної цілісності держави на федеративних засадах. Українські експерти часто проводять паралелі між Мінським політичним процесом врегулювання конфлікту на Донбасі, що передбачає «особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», і Дейтонськими угодами, які допомогли завершити трирічну війну в Боснії і Герцеговині, відновивши зруйновану війною країну. Попри можливість відновлення державного контролю над втраченими територіями, реінтеграція ОРДЛО за боснійським зразком несе певні загрози для України. Тому українські політичні еліти та суспільство мають усвідомлювати весь спектр ризиків, що можуть виникнути у разі повного виконання Мінських домовленостей.

Боснійська модель врегулювання має на меті інтегрувати конфлікт, а не ліквідувати його потенціал. Тому порівняння між особливим статусом Окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) та статусом утворень у Боснії і Герцеговині (Федерація Боснія і Герцеговина та Республіка Сербська) є абсолютно безпідставними. Мінський формат врегулювання повністю відповідає інтересам Росії, оскільки дозволяє Москві легітимізувати проросійський анклав в Україні, формально залишаючись поза межами конфлікту. На думку Кремля, реінтеграція ОРДЛО на російських умовах фактично федералізує Україну в межах посткримських кордонів. Кристалізація проросійської квазідержави в

українському політичному просторі стане надійною перешкодою для Києва у процесі інтеграції із західними структурами [71].

На відміну від Дейтонських угод, Мінські домовленості не містять двох важливих пунктів, відсутність яких дає Москві, як ініціатору конфлікту, додатковий важіль впливу на Київ. По-перше, на відміну від Мінських угод, Дейтонські угоди не передбачали амністії для членів збройних формувань, причетних до воєнних злочинів і злочинів проти людства. По-друге, в БіГ був розгорнутий військовий контингент миротворців НАТО (СФОР), який пізніше замінив EUFOR Althea під егідою ЄС. Без повернення контролю Києвом над державним кордоном і без введення міжнародного миротворчого контингенту на Донбас, амністія бойовиків і вибори до ОРДЛО за українським законодавством ставлять Україну в більш не вигідні умови, ніж Дейтонські угоди для БіГ. Україна вже відчула на собі ризики реалізації Мінських домовленостей. Це стало очевидним після трагічних подій перед українським парламентом 31 серпня 2015 р. під час голосування за внесення змін до Конституції України в першому читанні, а також після нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 р. [66; 71; 75]

Менш суперечливі приклади постконфліктного співіснування різних груп у межах однієї держави можна знайти в історії. Наприклад, відповідно до Охридських угод 2001 р., які поклали край збройному конфлікту в Македонії, уряд зобов'язався розширити повноваження місцевих органів самоврядування, дозволивши офіційно використовувати мови меншин, якими розмовляють щонайменше 20% населення комуни (переважно албанська). Проте на північному заході Македонії, де діяли албанські сепаратисти, поліція, суди та правоохоронні органи були організовані за тим же принципом, що й на решті території країни.

В українських реаліях, за умови соціальної згоди та продуманого діалогу, особливий режим самоврядування ОРДЛО має обмежуватися гуманітарною, соціальною, економічною та податковою сферами. Однак передача ОРДЛО автономних повноважень у правоохоронних органах, судовій системі та інших питаннях політичної та безпекової сфер буде небезпечним викликом для національної безпеки України.

Таким чином, боснійська модель може забезпечити мир в Україні, але не сприятиме вирішенню української кризи на місцевому, двосторонньому чи глобальному рівні через великий вплив зовнішніх гравців. Такий сценарій вигідний як Заходу, так і Росії, які зможуть уникнути додаткових витрат, пов'язаних з протистоянням навколо України. Боснійська модель здатна захистити Україну від подальшої російської агресії, проте це буде за рахунок обмеження українського суверенітету і переміщення центру міжнародного конфлікту у внутрішньополітичну сферу нашої країни.

Хорватська модель вирішення конфліктів є протилежною до боснійської. Якщо перша базується на мирних домовленостях і компромісах, то друга - на односторонніх заходах та лояльності відданих груп. Цей підхід проявився у відносинах Хорватії з Сербією, де застосовувалися військові дії для вирішення територіальних суперечок. Подібні сценарії були використані урядами інших країн, таких як Шрі-Ланка та Туреччина, у їхніх боротьбі проти сепаратистських рухів. Наприклад, уряд Шрі-Ланки вела активні бойові дії проти сепаратистської групи «Тигри» у північній частині острова, а Туреччина періодично здійснює військові операції проти курдських повстанців у своїй країні [6].

Незважаючи на привабливу кінцеву мету хорватської моделі – припинення сепаратистської влади, її реалізація стикається з серйозними військовими, економічними та політичними загрозами. Крім того, на початковому етапі Антитерористичної операції Україна вибрала підхід, схожий на хорватську модель для вирішення конфлікту, проте таємне військове втручання Росії наприкінці серпня 2014 р. призвело до поразки урядових сил.

Нинішня ситуація в Україні та криза в Хорватії у 1990-х рр. мають декілька спільних рис. По-перше, обидві країни стикалися з самопроголошеними утвореннями, чия місцева ідентичність мало спільного з концепціями хорватської та української державності, а також із зацікавленістю в європейському векторі цивілізації. Внаслідок цього, більшість населення сербських територій прагнула приєднатися до «Великої Сербії», тоді як ОРДЛО у межах України бажало стати частиною «руського мира» або іншого євразійського проекту. По-друге, уряди

Хорватії та України отримали пропозиції щодо мирного врегулювання, розроблені зовнішніми гравцями, з метою запобігання ескалації конфлікту, а не його вирішення. В рамках цих планів, Хорватія та Україна повинні були надати широку автономію Сербській державі та ОРДЛО відповідно, проте такі пропозиції не знайшли підтримки серед більшості населення цих країн.

Водночас існують значні різниці, які ускладнюють вибір для України моделі, схожої на хорватську. По-перше, військово-політичний потенціал Сербії у 1990-х рр., яка підтримувала сербські території, був набагато вищим, ніж військова потужність Росії, яка надала підтримку ДНР/ЛНР з 2014 р. По-друге, Сербія активно брала участь у війні в сусідній БіГ, що призвело до значного виснаження її ресурсів. У той же час, Росія бере участь у військових діях на Донбасі та в Сирії, але її присутність у зонах конфлікту забезпечується невеликим військовим контингентом. По-третє, географія конфлікту різниться: Сербія межувала з БіГ, а не з територіями, що ініціювали конфлікт, тоді як ДНР/ЛНР контролюють понад 400 км українсько-російського кордону, через який безперешкодно надходить підтримка для бойовиків.

У найближчий час Україна не зможе відновити контроль над окупованими територіями за хорватською моделлю через значні розбіжності між ОРДЛО та Сербською державою, а також через негативний досвід поразки в АТО внаслідок російського вторгнення.

Перед відновленням хорватської моделі необхідно створити та об'єднати сприятливі умови в економічному, безпековому та оборонному секторах, а також на дипломатичному фронті. По-перше, прийняття рішення щодо примусового повернення окупованих територій повинно мати підтримку у суспільстві та здійснюватися політичними лідерами, яким довіряють. На даний момент українське суспільство не єдине в своїй підтримці повернення контролю над ОРДЛО. В лютому 2016 р. лише 30% населення висловило підтримку продовження АТО до повного відновлення контролю України над окупованими територіями. По-друге, військовий наступ України має здійснюватися сильною та професійною армією, сформованою на добровільних засадах, а не шляхом

примусової мобілізації. По-третє, для підвищення боєздатності Збройних Сил України необхідно одночасно розвивати конкурентоздатну економіку, забезпечувати економічні свободи та покращувати рівень життя, а також зміцнювати верховенство права. Ці чинники можуть змінити уявлення мешканців ОРДЗІ про свою ідентичність, якщо вони побачать, що українська державність пропонує більше переваг, ніж «руський мир». По-четверте, Україні слід очікувати сприятливих міжнародних обставин, при яких Росія не буде здатна активно втручатися на користь ДНР/ЛНР. Оптимальною було б поєднання таких обставин: економічний занепад Росії через санкції, зростання військової кампанії Москви в інших «гарячих точках», загострення внутрішніх конфліктів у Росії та ослаблення режиму В. Путіна. По-п'яте, військові дії України мають супроводжуватися активною дипломатичною діяльністю. Українська дипломатія має налагоджувати тісні зв'язки з міжнародними партнерами, щоб будь-яке рішення про розрив відносин з Києвом після порушення Мінського процесу було не вигідним.

Проте повернення до хорватської моделі для ОРДЛО є мало ймовірним через внутрішню слабкість України, військову присутність Росії на Донбасі та обережну позицію міжнародних учасників.

Пакистанська модель вирішення конфліктів виникла через неможливість змусити ОРДЛО повернутись силовим шляхом та небажання російської сторони реінтегрувати її за своїми умовами. У результаті цієї ситуації виникла потреба у альтернативному розв'язанні конфлікту, яке передбачало б відокремлення непідконтрольного Донбасу від України. На перший погляд ця ідея може здатися «зрадницькою», проте в українських реаліях публічний дискурс про таке вирішення конфлікту є абсолютно необґрунтованим.

Модель вирішення конфліктів, яка базується на прикладі Пакистану, призвела до тривалих і кривавих конфліктів. У цих ситуаціях держава розуміє, що не може перемогти сепаратистські сили за допомогою військових засобів, або приходить до висновку, що кошти, витрачені на нелояльну територію, виходять за рамки потенційних вигод від реінтеграції цих територій.

Історичний досвід свідчить, що держави часто прибігають до пакистанської моделі у зв'язку з тривалими громадянськими війнами. Наприклад, Пакистан змирився з втратою Бангладеш після жорстокого дев'ятимісячного конфлікту в 1971 р.. Судан визнав право Південного Судану на самовизначення після 22 років збройного конфлікту між 1983 р. і 2005 р., а Ефіопія також зрозуміла, що не в змозі утримати Еритрею після 30 років виснажливої війни в період з 1961 р. по 1991 р. В історії також були випадки, коли відмова йти на компроміс з урядом призводила до мирного «розлучення» різних частин однієї країни. Прикладами таких внутрішніх конфліктів були розпад Чехословаччини в 1992-1993 рр. і розпад Державного союзу Сербії і Чорногорії в 2006 р., а також вигнання Сінгапуру з Малайзії в 1965 р. Ці приклади менш важливі для України через відсутність антагонізму з багатьох інших питань та відсутність масової жорстокості, що супроводжується бойовими діями [77].

Застосування пакистанської моделі до ОРДЛО матиме різноманітні наслідки для України, так само, як і інші моделі вирішення конфліктів. Прихильники відокремлення ОРДЛО переконують, що це позбавить членів проросійського анклаву можливості впливати на політичне життя України. У той же час, відокремлення території, яка наразі є частиною України з правової точки зору, призведе до непередбачуваних наслідків через негативну реакцію суспільства.

Між Україною та іншими країнами, які стикалися з сепаратизмом, існують дві схожості. З одного боку, жителі Східного Пакистану (зараз Бангладеш), Еритреї, Південного Судану та Донбасу мали певні регіональні потреби, які не завжди збігалися з загальнодержавними інтересами та уподобаннями більшості населення. З іншого боку, у відміну від більшості сепаратистських рухів, донецький сепаратизм базується не на етнічних, релігійних або мовних розбіжностях, а на особливому регіональному світогляді, сформованому під впливом різних політичних, економічних та гуманітарних факторів. У зв'язку з цим, на територіях Донбасу, які контролюються урядом, та тих, що перебувають поза його контролем, дуже складно провести чітку межу між «своїм» і «чужим».

Прихильники відокремлення ОРДЛО висувають деякі аргументи на підтримку своєї позиції. Вони стверджують, що Україна втратила контроль над цими територіями, і можлива реінтеграція їх стане важким завданням, що може призвести до збільшення дестабілізації і внутрішніх проблем. Вони також відкидають можливість повернення непідконтрольного Донбасу за Мінськими домовленостями за умов Росії, стверджуючи, що відрізання цієї території може бути менш витратним для України.

Навіть якщо такі міркування мають свою логіку, негативна реакція українського суспільства перешкодить офіційному визнанню втрати ОРДЛО у найближчі роки. У лютому 2016 р. лише 21,5% опитаних підтримували виділення ОРДЛО, що, хоча трохи більше, ніж попереднього року (18% у березні 2015 р.), все ж недостатньо для прийняття радикального рішення на офіційному рівні. В цих умовах прийняття такого рішення може призвести до соціального розколу, що загрожує стабільності в Україні. Особливо чутливо на це реагуватимуть ЗСУ та добровольчі батальйони, які відділяють кров за єдність України. Їхнє можливе втручання в політичний процес може мати далекоглядні наслідки для української держави та політичної еліти [29, с. 160].

Отже, в найближчий час відокремлення ОРДЛО не може бути офіційно розглянуте з міркувань безпеки. Проте у майбутньому можливе повернення до цієї ідеї через зростаючий суспільний запит на радикальне рішення та необхідність захищати національні інтереси. До цього моменту Україні важливо зосередитися на побудові конкурентоспроможної економіки, зміцненні правової системи, підвищенні обороноздатності та досягненні інших пріоритетних цілей розвитку. Побудова ефективної моделі української держави може частково пом'якшити біль від втрати Криму та ОРДЛО та зменшити напругу в публічному обговоренні щодо непідконтрольних територій.

Німецька модель є найбільш привабливим, але водночас складним варіантом вирішення територіальної проблеми в довгостроковій перспективі. Вона передбачає повернення втрачених територій на попередніх умовах шляхом мирних переговорів з участю зовнішніх структур. Привабливість цієї моделі полягає у

тому, що вона передбачає не використання військової сили, а так звану «м'яку силу», яка полягає в прийнятті іншим боком переваг політичної та економічної системи країни-ініціатора об'єднання [43].

Відновлення контролю над відчуженою територією за власними умовами можливе лише в довгостроковій перспективі за німецькою моделлю. Згідно з цим підходом, фактична відмова від повернення непідконтрольних територій у короткостроковій перспективі повинна передувати досягненню кінцевої мети за участю зовнішніх гравців. Успішний приклад злиття Німеччини, яка була штучно розділена протягом майже півстоліття, знайшов позитивні оцінки в експертних колах України. Проте, Україна повинна розуміти, що повернення ОРДЛО за зразком НДР буде дуже тривалим процесом, що можливий лише за умови внутрішніх змін у країні та революційних трансформацій на міжнародному рівні [44].

Експерти України звертаються до досвіду щодо злиття Німеччини через схожість ситуацій, які виникали у Німеччині протягом 1949-1990 рр. і в Україні у 2014 р. По-перше, обидві країни втратили частину своєї території – Німеччина після Другої світової війни, а Україна після проведення Антитерористичної операції (АТО). Це призвело до створення окремих утворень на відокремлених територіях: Німецька Демократична Республіка (НДР) виникла на радянською зоною у Німеччині у 1949 р., а ДНР/ЛНР – у 2014 р. на підконтрольній частині Донбасу. По-друге, як НДР у період з 1949 по 1990 р., так і ДНР/ЛНР з 2014 р. перебували під суворим контролем зовнішнього актора, без згоди якого не було можливості повернення цих територій Німеччині та Україні відповідно. Проте унікальність конфлікту на Донбасі ускладнює можливість для України повністю використати переваги німецької моделі. По-перше, на відміну від України та ОРДЛО, між Німеччиною та НДР ніколи не відбувалося військових дій, хоча обидві німецькі держави перебували на передовій політичного та ідеологічного протистояння під час холодної війни. Як результат, відсутність військових злочинів і злочинів проти людства звільнила німецьке суспільство від чутливої дилеми між амністією та правосуддям після 1990 р. По-друге, НДР і ДНР/ЛНР

мали дуже різні міжнародні положення. Хоча НДР була політичним та ідеологічним противником Німеччини, держава Східної Німеччини могла стати повноправним членом міжнародного співтовариства, вступити до Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій, користуватися правами міжнародного суб'єкта та виконувати міжнародні зобов'язання [44].

У свою чергу, відсутність міжнародного консенсусу щодо статусу ДНР/ЛНР ускладнює проведення послідовної політики України та міжнародної спільноти стосовно конфлікту на Донбасі, особливо коли виникають питання, пов'язані з участю проросійських бойовиків. Таким чином, жодна країна світу, включаючи Росію, не визнає незалежність ДНР/ЛНР, а Україна – єдина країна, яка вважає збройні формування в цих областях терористичними організаціями. Навіть той факт, що ДНР/ЛНР фактично контролюється і повністю залежить від Росії, було визнано лише в кількох міжнародних документах.

Возз'єднання Німеччини стало можливим завдяки збігу двох ключових обставин. По-перше, прогресивні досягнення Західної Німеччини та євроінтеграції були визнані жителями НДР, які жили в альтернативних реаліях. По-друге, низька конкурентоспроможність і відсталість країн соціалістичного табору порівняно з Заходом призвели до кризи політичної системи в НДР і розпаду соціалістичного табору [44].

Таким чином, передумови для повернення ОРДЛО в Україну за німецьким зразком можуть з'явитися лише в перспективі. Сприятливих обставин для реінтеграції непідконтрольного Донбасу за таким сценарієм найближчим часом немає ні в Україні, ні в міжнародному середовищі.

Шанси на повернення ОРДЛО за прикладом НДР значно зростають, якщо Україна зможе протягом кількох десятиліть побудувати ефективну політичну, економічну та правову модель держави. Успіх України у створенні такої ефективної держави неминуче посилить політичні та економічні контрасти між підконтрольними та непідконтрольними територіями. Зважаючи на нестабільну ідентичність більшості жителів ОРДЛО, реформування та модернізація України може послабити проросійські погляди та посилити проукраїнські настрої серед

населення непідконтрольних територій, створивши запит на реінтеграцію з іншого боку лінії. Однак побудови ефективної держави в Україні недостатньо для повернення ОРДЛО на київських умовах. Це потребує зміни позиції Росії, яка фактично контролює діяльність ДНР/ЛНР і керує конфліктом. Росія утримається від втручання в конфлікт лише тоді, коли зрозуміє, що віддалення від Донбасу приносить більше вигоди, ніж подальша дестабілізація України. Пройдуть десятиліття, поки Росія під тиском міжнародних санкцій, економічних дисбалансів, соціальних протестів та міжетнічної і міжконфесійної напруженості буде змушена значно скоротити свій військовий бюджет, що, в свою чергу, створить військовий, політичний та ідеологічний вакуум у Росії.

24 лютого 2022 р. стало не лише новою фазою у довготривалій українсько-російській війні, а й початком європейського цивілізаційного прориву. Масові вбивства, нелюдські звірства, пограбування, руйнування міст, сіл, пам'ятників та національних символів, а також понівечені долі тисяч людей від рук російських окупантів – це трагедія для кожного українця. Проте ця війна вплине не лише на колективну національну пам'ять, але й на розвиток всього цивілізованого світу. І лише від українців залежить, яким буде цей новий світ і яке місце українці займатимуть в ньому.

У нинішніх умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну важко застосувати будь-яку модель. Світ пропонує різні підходи, але переконати В. Путіна припинити війну непросто. Держсекретар США Е. Блінкен заявив, що російсько-український конфлікт має два можливі шляхи вирішення. Він також зазначив, що США разом із ЄС готові запровадити масштабні санкції проти Росії у разі відновлення агресії. Генеральний секретар НАТО Є. Столтенберг заявив, що Сполучені Штати і НАТО готові обговорити з Росією питання контролю над озброєннями, зусилля щодо підвищення прозорості військових операцій, навчань та ліній зв'язку. Війна Росії проти України, неспровокована і безглузда, створила нові умови, в яких Європа усвідомила свою геополітичну значимість, виклики, що постали перед нею, і способи їх вирішення, зокрема жакхливий конфлікт у Центральній Європі.

Російсько-українська війна триває в багатьох вимірах і площинах, але все ще не сприймається однозначно. Це не конфлікт за економічне зростання переможця, не боротьба за внутрішні розбіжності чи інші внутрішні проблеми, і не протистояння між В. Путіним і В. Зеленським. Це війна свободи проти рабства, безпеки проти постійної загрози, розвитку проти занепаду, минулого проти майбутнього. Переможець цього конфлікту істотно вплине на світовий порядок, визначить характер і цінності нового світу. Історично зіткнення двох радикально протилежних цінностей у ХХІ ст. сталося на кордоні між Україною та Росією, між країною з великим потенціалом і закостенілим минулим. Війна між ними є боротьбою за нову архітектуру Європи і світу.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретичних засад сутності міжнаціональних конфліктів показало, що у науковому середовищі в останні роки визначено декілька основних підходів до визначення поняття «конфлікт» та «міжнаціональний конфлікт». Згідно з першим підходом, конфлікт базується на протилежності певних інтересів, цілей, прагнень особистості. За другим підходом, конфлікт є протиріччям, що досягає максимального загострення та актуалізації. За третім підходом, конфлікт є типом структурного дисбалансу, що характеризується неможливістю збереження системи чи суспільних відносин у незмінному вигляді. Згідно з четвертим підходом, основою конфлікту є подвійна соціальна напруга, одночасно спричинена відсутністю комунікативних каналів для діалогу та наявністю атмосфери суцільної недовіри. З аналізу різних підходів та визначень міжнаціональних конфліктів випливає, що це складне та багатогранне явище, що має різноманітні причини та форми прояву. Більшість вчених сходиться на думці, що міжнаціональні конфлікти – це конфлікти, які виникають на основі різниць у етнічних, культурних та релігійних поглядах між різними національними групами, а також через політичні, економічні та соціальні фактори. Міжнаціональні конфлікти стимулюються як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, і часто мають етнічний аспект.

У всьому світі різноманітні етнічні групи постійно перебувають поруч. Практично в кожній країні є люди різних культурних та національних спрямувань, що вимагає від усіх розуміння та поваги до їхніх відмінностей у культурі, традиціях та переконаннях. На запобігання виникненню та подальшому розвитку конфліктів міжнаціонального характеру впливають засоби та механізми, зокрема розвиток демократії, яка базується на повазі до прав різних націй та загальних інтересах суспільства; ведення діалогу та пошукат компромісів між сторонами, а також внесення відповідних законодавчих змін; гарантування рівноправ'я всіх

етнічних груп, які беруть участь у конфлікті, та відмова від будь-яких форм шовінізму, сепаратизму або тероризму. Визначено, що, незалежно від національної приналежності, люди мають більше спільного, ніж відмінностей. Крім того, світова спільнота надається все більш взаємозалежною та об'єднаною.

Розглянуто примордіалістський підхід, який припускає природний поділ людства на етнічні групи, схильні до конфліктів, і інструментальний підхід, що наголошує на соціальному конструюванні етнічності та впливі еліт на маніпулювання культурними відмінностями. Встановлено, що обидва підходи визнають етноцентризм важливим чинником, що поглиблює та поширює міжнаціональні конфлікти. Було систематизовано складові виникнення міжнаціонального конфлікту, такі як участь двох або більше сторін з протилежними та взаємовиключними цілями у політичних, економічних, соціальних, культурних чи територіальних питаннях; наявність етнічних відмінностей; зацікавленість національних еліт або третіх сторін у керуванні конфліктом. Встановлено основні критерії формування національної приналежності: мова, релігія, спільна історична територія. Доведено, що зв'язок зі спільною територією є фактором, який впливає на сприйняття історичної наступності, національної пам'яті, традицій, історії, народних казок, легенд і культурних міфів.

Проаналізувавши основні тенденції виникнення міжнаціональних конфліктів у різних країнах світу, ми визначили їх стратегічні та оперативні причини. До стратегічних віднесли політичні, структурні, економічні, соціальні та культурні фактори. Оперативні причини включають внутрішні (незадоволення рівнем життя та соціальною політикою, прийняття дискримінаційних нормативно-правових актів) та зовнішні фактори (агресивні країни-сусіди та їх лідери). Встановлено, що як стратегічні, так і оперативні причини сприяють появі та поширенню міжнаціонального конфлікту, виступаючи його каталізаторами. Етнічна ідентичність та культурна приналежність впливають на формування та реалізацію державної політики щодо протидії міжнаціональним конфліктам, оскільки забезпечення гармонійного співіснування різних культурних

відмінностей та вирішення етнічних конфліктів є важливими завданнями, що потребують уваги. Міжнаціональні конфлікти завжди призводять до значних людських втрат і становлять загрозу глобальній безпеці. Важливо зауважити, що культурні та етнічні різниці не є прямими причинами міжнаціонального конфлікту. Спільні причини його виникнення включають політичні, ідеологічні та економічні цілі/завдання зацікавлених суб'єктів впливу як усередині країни, так і поза її межами.

Передбачення та запобігання міжнаціональним конфліктам є надзвичайно важливим завданням для збереження стабільності та гармонії в соціальній системі. Міжнаціональні конфлікти можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки, однак несвоєчасне виявлення та ігнорування наявних протиріч часто призводить до серйозних внутрішніх і зовнішніх дестабілізаційних процесів. Виявлення та ліквідація причин таких конфліктів є одним з найбільш ефективних методів їх попередження. Збір інформації з різноманітних джерел, створення єдиних критеріїв оцінки інформації та протидія маніпулюванню суспільною свідомістю є ключовими механізмами для запобігання міжнаціональним конфліктам. Важливим аспектом є також боротьба з інформаційною агресією, пропагандою та дезінформацією, що визначено у Стратегії національної безпеки України. Аналіз передконфліктної ситуації та своєчасне реагування на неї дозволяють діагностувати зростаючу соціальну напругу та реалізовувати заходи щодо попередження ескалації конфлікту. Однак, на даний момент ці механізми не завжди застосовуються в повній мірі, що зумовлює необхідність вдосконалення підходів до попередження та врегулювання міжнаціональних конфліктів. Вдале поєднання різноманітних механізмів попередження та врегулювання конфліктів може значно знизити ризик ескалації протистояння та сприяти його розв'язанню мирним шляхом. Це особливо актуально для збройного протистояння на Сході України, де комплексний підхід до врегулювання конфліктної ситуації може сприяти стабілізації регіону та зміцненню національної безпеки.

Доведено, що більшість країн світу потребує міжнародної допомоги для протистояння міжнаціональним конфліктам, оскільки їх складність та

багатогранність ускладнюють швидке вирішення, що призводить лише до фактичного призупинення («заморожування»). Зазначено, що влада та еліта таких країн не є безпосередніми жертвами міжетнічного конфлікту і активно захищають свої національні інтереси, що має як позитивні, так і негативні наслідки. Підкреслено важливість участі міжнародних організацій у запобіганні та вирішенні міжнаціональних конфліктів, для чого вони організовують переговори, виступають посередниками між конфліктуючими сторонами, контролюють припинення збройного протистояння та виконання мирних угод, проводять розслідування злочинів проти людства та порушень прав людини, здійснюють миротворчі місії, надають гуманітарну, військову та економічну допомогу, а також застосовують санкції.

Аналіз чотирьох моделей вирішення територіальних конфліктів – боснійської, хорватської, палестинської та німецької – вказує на кілька загальних висновків. Модель, схожа на ту, що була в Боснії, де передбачається обмеження суверенітету та зростання внутрішніх проблем, виявиться не найкращою для вирішення ситуації на Донбасі за умови миру. Проведення плану, аналогічного тому, що використовувався в Хорватії, може призвести до серйозних людських, матеріальних та іміджевих втрат в Україні. Використання підходу, схожого на той, що має місце в Пакистані, загрожує ще більшому роздробленню країни. У зв'язку з цим, варіант вирішення проблеми на Донбасі, подібний до німецького, здається найбільш перспективним для України, хоча він орієнтований на майбутнє і передбачає створення сприятливих умов з часом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білий В. І., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 92-98.
2. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: теоретико-методологічне дослідження: автореф. дис. ... канд. докт. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2018. 40 с.
3. Браніцька Т. Р. Вивчення поняття конфлікт у працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2020. №33. С. 247-251.
4. Вашингтонська угода. 1994. Матеріал з вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%82%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0 (дата звернення: 09.05.2024).
5. Верменич Я. В. Національно-персональна автономія. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalno_personalna_avtonomiia (дата звернення: 25.05.2024).
6. Вязова Р. В. Концепції етнічного конфлікту: сутність та типологія. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2019. №38. С. 30-40. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpqgvzdia_2009_38_5.pdf (дата звернення: 05.05.2024)

7. Гаєвська Л., Степанов В. Роль державної освітньої політики в запобіганні міжнаціональним конфліктам. Аспекти публічного управління. 2022. № 6. Т. 10. С. 30-36. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/968/953> (дата звернення: 12.05.2024).
8. Гамкрелідзе К. Ю. Механізми реалізації державної політики протидії міжнаціональним конфліктам: дис. ... д. філос. наук 281 «Публічне управління та адміністрування». Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Київ, 2023. 268 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/91701ea9-583a-4acf-a8c2-c6009f29411c/content> (дата звернення: 25.05.2024).
9. Гамкрелідзе К. Ю. Наукові підходи щодо дослідження проблеми міжнаціональних конфліктів. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 18. С. 100-103.
10. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол.: В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянчук та ін. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
11. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин ООН: Декларація, Міжнародний документ від 18.12.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text (дата звернення: 18.05.2024).
12. Джелалі В. О. Психологія вирішення конфліктів : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Наукова думка, 2016. 320 с.
13. Довгань Н. П. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення: дис. ...канд. наук з держ. упр.: 25.00.01. Київ, 2016. 177 с.
14. Євтух В. Соціологія міжетнічного конфлікту: теоретичний аспект. Політичний менеджмент. 2006. №6. С. 3-17. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/9630/01-Evtuh.pdf> (дата звернення: 05.05.2024)
15. Заборовський В.В., Нечипорук Л.Д., Горват Т.Д. Поняття та сутність юридичного конфлікту у сфері медичної діяльності. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. № 63. С. 136-140. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/37246> (дата звернення: 05.05.2024)

16. Ісакова Т. О. Інформаційно-комунікативні технології. Розпалювання міжнаціональних конфліктів: досвід порівняльного аналізу. Стратегічні пріоритети. 2018. №4. С. 113-118.

17. Калюжна Ю. Попередження соціальних конфліктів: інформаційний аспект. Гілея: науковий вісник. 2023. №122. С. 380-383.

18. Карпенко О. В., Запорожець Т. В. Міжнародно-правові основи розвитку прав національних меншин та запобігання міжнаціональних конфліктів. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 4. С. 124-130. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1100/1109> (дата звернення: 07.05.2024).

19. Карпенко О., Животова К. Концептуальні підходи до формування інформаційних механізмів запобігання та розв'язання міжнаціональних конфліктів. Аспекти публічного управління. 2022. №6. Т.10 С. 14-18. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/965/940> (дата звернення: 05.05.2024)

20. Квітка С., Карпенко О. Вплив цифровізації на державне управління у сфері протидії міжнаціональним конфліктам. Аспекти публічного управління. 2022. Том 10. № 5. С. 62-68. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/963/938> (дата звернення: 07.05.2024).

21. Квітка С., Рибченко А. Реалізація державної політики цифрового розвитку щодо боротьби з етнічними конфліктами. Аспекти публічного управління. 2022. Том 10. № 6. С. 5-13. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/74/abc> (дата звернення: 25.05.2024).

22. Кіпрське повстання 1931. Матеріал з Вікіпедії. 2022. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%96%D0%BF%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B0%D

[0%BD%D0%BD%D1%8F_1931#CITEREFKlapis2009](#)

(дата звернення:

09.05.2024).

23. Корнелюк Ю. Природа юридичного конфлікту: феноменологічний дискурс. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2019. № 22. С. 74-80.

24. Костичева А. Російський фактор у міжнаціональних конфліктах на пострадянському просторі: зб. матер. XXV наук. конф. здобувачів вищої освіти факультету історії та географії. Квітень 2022 року. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2022. 287 с. С. 130-136. URL: http://historic.pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/Макет_студ_конфер_2022.pdf#page=130 (дата звернення: 07.05.2024)

25. Котловий С. А. До визначення сутності поняття «конфлікт». Актуальні проблеми соціальної сфери: зб. наук. пр. викладачів і студентів / за заг. ред. НП Павлик. С. 31-33. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21252/1/Котловий_тези.pdf (дата звернення: 05.05.2024)

26. Країни світу наприкінці XVIII – XIX століть: навч. посіб. (курс історії). URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3003> (дата звернення: 10.05.2024).

27. Кузьмін Е. Е. Поняття збройного конфлікту: первісні роздуми. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2014. №12 (2). С. 187-190. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_jur_2014_12\(2\)_53.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_jur_2014_12(2)_53.pdf) (дата звернення: 05.05.2024)

28. Липчук О. Сучасні концептуальні підходи щодо проблем захисту прав етнонаціональних меншин. Наукові записки. 2016. № 29. С. 208-218.

29. Ляшенко О. Питання національних меншин у сучасних міждержавних відносинах України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2019. № 3-4 (99-100). С.140-163.

30. Майборода О. М. Етнічність у міжнародній системи. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 403 с.

31. Мигалець О. І. Конфлікт, його сутність, основні функції та стан дослідження у сучасному мовознавстві. Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. пр. / ред. Фабіан М. П. Ужгород: ПП «Аутдор–Шарк», 2014. №12. 317 с. С. 127-135. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/53263/1/Мигалець%20Конфлікт%2с%20його%20сутність%20та%20стан%20досл..pdf> (дата звернення: 05.05.2024)

32. Нагірний Карабах: 30 років протистояння (хронологія конфлікту). 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29064079.html> (дата звернення: 09.05.2024).

33. Образцова В. В. Теоретичні засади конфлікту інтересів у публічно-управлінських відносинах. Державне управління. 2017. №2(58). С. 93-96. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2017/19.pdf (дата звернення: 05.05.2024)

34. Офіс Генерального прокурора. Офіційний веб-сайт. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2024).

35. Перепелиця Г. М. Нагірнокарабахський конфлікт. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т.2. 812 с.

36. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 10.05.2024).

37. Резолюція Ради Безпеки ООН 688. Міжнародний документ від 05.04.1991 р. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.05.2024).

38. Резолюція Ради Безпеки ООН 794. Міжнародний документ від 03.12.1992 р. URL:

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement> (дата звернення: 10.05.2024).

39. Резолюція Ради Безпеки ООН 713. Міжнародний документ від 25.09.1991 р. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/597/33/PDF/NR059733.pdf?OpenElement> (дата звернення: 09.05.2024).

40. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917–2000). Львів: Нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. 482 с.

41. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН. Міжнародний документ від 26.06.1945. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 15.05.2024).

42. Степанов В., Гаєвська Л. Особливості державної політики протидії міжнаціональних конфліктів в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 8. С. 186-192. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1383/1393> (дата звернення: 07.05.2024).

43. Степанов В., Гаєвська Л. Регіональний розвиток міжнаціональних відносин: державно-управлінський аспект. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1396/1406> (дата звернення: 07.05.2024).

44. Ткаченко Є. В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин: навч. посіб. / Підготовлено в рамках реалізації і за підтримки Програми Європейського Союзу. 2018, 315 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_copy.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

45. Торош С. О. Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен. Часопис Національного університету Острозька академія. Серія: Право. 2014. №2. С. 1-13. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN

[=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Choasp_2014_2_31.pdf](#) (дата звернення: 05.05.2024)

46. Федірко Н. В., Гамкрелідзе К. Ю. Економічні санкції як інструмент протидії міжнаціональним конфліктам на прикладі російсько-української війни. Вчені записки. Київ: КНЕУ. 2023. №1. С. 128-145.

47. Шипка Н. Національні меншини як суб'єкти етнополітичних відносин у державотворчих процесах в Україні кінця XX ст. – початку XXI ст. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. пр. Національний університет «Львівська політехніка» [та інші]. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2016. № 17. С. 89–94. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/7913/1/17.pdf> (дата звернення: 25.05.2024)

48. Brioni Declaration. July 18, 1991. URL: <https://web.archive.org/web/20120314002633/http://www.ucdp.uu.se/gpdatabase/peace/Yug%2019910712.pdf> (дата звернення: 09.05.2024).

49. Carlotta Gall. Turkey Jumps Into Another Foreign Conflict, This Time in the Caucasus. 2020. URL: <https://www.nytimes.com/2020/10/01/world/middleeast/turkey-azerbaijan-armenia-war.html> (дата звернення: 09.05.2024).

50. Chivvis Ch. The Dayton Dilemma. Survival. 2010. T. 52. №5. P. 47–74.

51. Collier P. Development and Conflict. Centre for the Study of African Economies. Oxford University, 2004. URL: <https://www.un.org/esa/documents/Development.and.Conflict2.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

52. Compaoré A., Montfort M., Ouedraogo R., Sourouema S. The Impact of Conflict and Political Instability on Banking Crises in Developing Countries. International Monetary Fund. 2020. 40 p. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2020/041/article-A001-en.xml> (дата звернення: 15.05.2024).

53. Coser L. A. The functions of social conflict. London: Free Press, 2019. P. 68–149.

54. Deutsch M., Coleman P. The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 2000. 156 p.
55. Errol A Henderson. Ethnic Conflicts And Cooperation. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/282737716_Ethnic_Conflicts_And_Cooperation (дата звернення: 15.05.2024).
56. Finlan A. The Collapse of Yugoslavia 1991–1999. Essential Histories. Oxford, UK: Osprey. 2014. URL: <https://archive.org/details/collapseofyugosl00alas> (дата звернення: 18.05.2024).
57. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. London : Penguin, 2020. 464 p.
58. Glaurdić J. The Hour of Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia. London: Yale University Press, 2021. P. 294-302
59. Gustafsson J. The role of the united nations in preventing violent ethnic conflicts. 2007. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1481524/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).
60. Israeli R.. A National Solution to the Palestinian Problem. URL: <https://jcpa.org/article/a-national-solution-to-the-palestinian-problem/> (дата звернення: 09.05.2024).
61. Kaufman Stuart J. Symbolic Politics as International Relations Theorylocked. 2017. URL: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-323> (дата звернення: 15.05.2024).
62. Kenneth P. M. Arabs at War: Military Effectiveness, 1948-1991. University of Nebraska Press. 2004. C. 476-478.
63. Kıralp Ş. Cyprus between Enosis, Partition and Independence : Domestic Politics, Diplomacy and External Interventions (1967–74). Journal of Balkan and Near Eastern Studies. 2017. Vol. 19. № 6. P. 591-609.
64. Kofman M., Nersisyan L. The second Nagorno-Karabakh war, two weeks in. 2020. URL:

<https://warontherocks.com/2020/10/the-second-nagorno-karabakh-war-two-weeks-in/>
(дата звернення: 09.05.2024).

65. Lake D. A., Rothchild D. Containing Fear: The Origins and Management of Ethnic Conflict. International Security. JSTOR. 1996. Vol. 21, № 2, P. 41–75. URL: <https://www.jstor.org/stable/2539070> (дата звернення: 18.05.2024).

66. Myers L., Atlas T. Bosnian Serbs spurn UN Pact, set referendum. Chicago Tribune. May 06, 1993. URL: <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1993-05-06-9305070003-story.html>
(дата звернення: 09.05.2024).

67. Office of Foreign Assets Control Changes to the Sectoral Sanctions Identifications List Since January 1, 2015. URL: <https://www.treasury.gov/ofac/downloads/ssi/ssinew15.pdf> (дата звернення: 04.05.2024)

68. PM: «All State structures in the Republic of Armenia are prepared to do everything in their power in order to stabilize the situation». The Government of the Republic of Armenia. 2016. URL: <https://www.gov.am/en/news/calendar/2016/04/02/>
(дата звернення: 09.05.2024).

69. Rose P. J. They and we. Racial and ethnic relations in the United States. New York, 2014. P. 57-70.

70. Shlaim A. Lion of Jordan: The Life of King Hussein in War and Peace. Knopf Doubleday Publishing Group. 2019. 768 p.

71. Silber L. Yugoslavia: Death of a Nation. Penguin Books. 2017. 185 p.

72. Snitkoff Ed R. Secular Zionism. URL: <https://www.myjewishlearning.com/article/secular-zionism/> (дата звернення: 09.05.2024).

73. Statistical Service of the Republic of Cyprus, Census of population and agriculture 2019. 101 p.

74. Strand H., Wilhelmsen L., Gleditsch N.P. Armed Conflict Dataset Codebook. URL: http://www.prio.no/cwp/armedconflict/old/v2_10/codebook_v2_1.pdf
(дата звернення: 13.05.2024).

75. The Prosecutor of the Tribunal against Slobodan Milosevic. The International Criminal Tribunal For The Former Yugoslavia. Dated this 22nd day of November 2002. Case No. IT-02-54-T URL: https://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm (дата звернення: 09.05.2024).

76. Tseung-Wong Ng C., Verkuyten M. Diversity ideologies and intergroup attitudes: When multiculturalism is beneficial for majority group members. Group Processes & Intergroup Relations, 2018. Vol. 21(2), 336–350. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1368430216663021> (дата звернення: 18.05.2024).

77. Turkic Council Secretary General on The Armenia-Azerbaijan Nagorno-Karabakh Conflict. 2020. URL: https://turkicstates.org/en/haberler/turkic-council-secretary-general-on-the-armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh-conflict_2032 (дата звернення: 09.05.2024).

78. Zgodilo se je ... 27. Junija. Začela se je desetdnevna osamosvojitvena vojna. MMC RTV SLO. 2005. URL: <https://www.rtvsllo.si/zabava-in-slog/na-danasnji-dan/zgodilo-se-je-27-junija/167901> (дата звернення: 09.05.2024).

79. Zhekalov H. Основні підходи до визначення поняття «конфлікт». Skhid. 2015. № 2 (134). С. 62-65. URL: <https://skhid.kubg.edu.ua/article/download/40181/36306> (дата звернення: 05.05.2024)